

Wiktor HEBDA

Uniwersytet Jagielloński

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PAŃSTWOWOŚCI CZARNOGÓRY

ABSTRACT In the article entitled 'Evolution of Montenegro's statehood' author presented issues connected with the independence of Montenegro. In the first part is described briefly history of Montenegro's statehood from the Middle Ages to 1989. The second section is focused on the Montenegrin political events of the last decade of the twentieth century. It is divided into two parts: from the disintegration of Yugoslavia to 1997 and 1997 to founders of Serbia and Montenegro in 2003. In the third part is set out Montenegrin political existence in union with Serbia. Next author analyzed the Serbian-Montenegrin relations after the announcement of independence by Montenegro. In the last section is presented the current political and economic and social situation in Montenegro.

1. GENEZA CZARNOGÓRSKIEJ PAŃSTWOWOŚCI

1.1. Od średniowiecza do II wojny światowej

Słowianie dotarli na ziemię obecnej Czarnogóry w VI i VII w. Na trudnym, górskim obszarze wkrótce w siłę urosły plemiona przodków Czarnogórców, nazywane Trawunianami i Duklanami¹. Jednakże Słowianie przez kilkaset lat nie byli w stanie wyzwolić się spod władzy Bizancjum i dopiero w XI w. stworzyli zręby niezależnego państwa².

¹ L. Podhorodecki, *Jugosławia. Dzieje narodów, państw i rozpad federacji*, Warszawa 2000, s. 32.

² W latach 1053-1100 na obszarze dzisiejszej Czarnogóry funkcjonowało Królestwo Dukli.

W tym też okresie wzrastała potęga Zety³, a jej władca Konstantyn Bodin podjął się budowy zjednoczonej Serbii. Cel osiągnął poprzez połączenie ziem Zety, Raszki, Zahamula, Trawunii i Bośni, zamieszkanych głównie przez Serbów. Niestety, tak zakresłone państwo nie potrafiło uwolnić się spod kurateli Bizancjum i przez następny wiek stanowiło lenno Konstantynopola. Dopiero w 1183 r. wielki żupan Raszki Stefan Nemanja wywalczył niezależność dla serbskich ziem. W obrębie nowo powstałego Królestwa Serbii znalazły się również ziemie Zety, które w połowie XIV w. zaczęły uniezależniać się od Serbii. W ten sposób w 1356 r. powstało Księstwo Zety. Wkrótce, pod naporem Osmanów, Królestwo Serbii upadło, natomiast niewielka Zeta zdołała obronić swoją niezależność⁴. Nazwę Czarnogóry, nadaną w XIV w. niewielkiemu górskiemu kraikowi położonemu na północnych wybrzeżach Jeziora Skadarskiego, zaczęto w XV w. coraz częściej rozciągać na sąsiednie ziemie Zety⁵. Choć miano Czarnogóra używane było już we wcześniejszych stuleciach, jednak dopiero w XV w. zyskało na popularności⁶. W 1499 r. Turcy ostatecznie podbili ziemie Czarnogóry i w ten sposób zakończył się proces wchłaniania państw bałkańskich przez imperium osmańskie⁷.

Początkowo Czarnogóra stanowiła autonomiczny sandżak, jednak już w 1503 r. przyłączono ją do Sandżaku Skadarskiego, przez co utraciła samodzielność⁸. Tymczasem w regionie umocniła się Republika Wenecka, która systematycznie przejmowała wybrzeże dalmatyńskie, w tym graniczące z Czarnogorą. Należy wspomnieć, że Wenecjanie często wspierali Czarnogórców w walce o wyzwolenie się spod jarzma tureckiego. Mimo zwierzchnictwa Stambułu Czarnogóra jako jedyne państwo na Bałkanach zachowało swego rodzaju autonomię. Przez blisko dwieście lat Turcy nie potrafili zislamizować wojowniczego ludu, przez co idea niezależności zaczęła rodzić

³ Nazwa Zeta pochodzi od nazwy rzeki płynącej nieopodal Skadaru (obecnie Albania), zaczęto jej używać zamiennie z nazwą Dukla od XI w., W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, Wrocław 1985, s. 68; M. Marković, *Crnogorski rat. Ogljed o četiristogodišnjem crnogorskom ratu*, Podgorica 1996, s. 14.

⁴ Š. Rastoder, *A Short Review of the History of Montenegro*, [w:] *Montenegro in Transition. Problems of Identity and Statehood*, red. F. Bieber, Baden-Baden 2003, s. 110-111.

⁵ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, s. 164.

⁶ Nazwa Czarnogóra wzięła się od państewka stworzonego przez dynastię Crnojeviciów w XV w., jednakże sama nazwa jest starsza i oryginalnie związana z plemieniem Paštrovici i terytorium, które kontrolowało. Pod koniec XIV w. pasmo górskie, w tym góry Lovćen, otaczające Zatokę Kotorską zaczęto nazywać Czarnymi Górami. Na początku XV w. większość tego regionu była pod władaniem plemienia Paštrovici i od tego momentu nazwa Czarnogóra oznaczała terytorium, które powyższe plemię opanowało. Wkrótce działania Djuraševića doprowadziły do przejęcia kontroli nad ziemiami Czarnogóry. Przypuszczalnie jego związek z tym regionem spowodował, iż nazwa Czarnogóra była przypisana do ziem przez niego kontrolowanych. Następnie od momentu poszerzenia przez jego rodzinę wpływów na ziemie Zety nazwa Czarnogóra z czasem wyparła poprzednio obowiązującą nazwę Zeta, J. Fine, *The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, Ann Arbor 1994, s. 532.

⁷ *Serbian State in Zeta (X-XVc.)*, [online] <http://www.njegos.org/mnhistory/hiszteta.htm>, 1 III 2012.

⁸ Jak stwierdził Harold Temperley, Czarnogóra w latach 1478-1696 nie miała historii, tenże, *History of Serbia*, London 1917, s. 134-161, [online] <http://www.njegos.org/past/temperley.htm>, 1 III 2012.

się wśród Czarnogórców stosunkowo wcześniej. Praktycznie od końca XV w. państwem zarządzali metropolici zwani władykami. W 1697 r. władyką został Daniło, który jako pierwszy rozpoczął działania na rzecz zjednoczenia klanów w celu wyzwolenia kraju. Daniło stał się protoplastą panującej odtąd dynastii władyków z rodziny Petroviciów, należącej do „plemena” Njegośów⁹. Władyka Cetynii intensywnie wypierał ze swoich terytoriów poturczeńców i wyznawców islamu. W ten sposób dążył do wykreowania silnego, zwartego państwa mogącego w przyszłości całkowicie odciąć się od Stambułu. Co ważne, Daniło wchodził w sojusze z państwami walczącymi z Osmanami, m.in. z Rosją i Wenecją¹⁰. Niestety, kolejni władcy Czarnogóry nie potrafili umocnić swojego państwa, a same porozumienia z carską Rosją nie zmieniły tego stanu rzeczy.

W okresie dominacji Osmanów na ziemiach Półwyspu Bałkańskiego często utożsamiano Czarnogórców z Serbami, czego dowodem są słowa Jovana Balevicia, osiemnastowiecznego historyka pochodzącego z Czarnogóry. Balević, przebywając w Sankt Petersburgu, napisał w 1757 r. krótką pracę na temat sytuacji polityczno-społecznej w Czarnogórze¹¹. Historyk stwierdził m.in., że jej mieszkańcy z etnicznego punktu widzenia są Serbami o wyznaniu prawosławnym, trudniącymi się odwieczną walką z Turkami. Te słowa dobitnie podkreślają nie tyle kwestie tożsamości, co niezłomności Czarnogórców, którzy przez kilka stuleci skutecznie opierali się potęgze Osmanów. Ostatecznie bitwa z 1796 r. pod wsią Kruše przyniosła Czarnogórze niezależność i tym samym permanentna wojna o suwerenność dobiegła końca¹².

Całe państewko miało wówczas zaledwie 1200 km² powierzchni¹³. Państwowość kształtowała się wokół metropolii prawosławnej z siedzibą w Cetynii¹⁴. Należy podkreślić, że na początku XIX w. Czarnogóra była bardzo słabo rozwinięta nie tylko pod względem gospodarczym, lecz także społecznym. Szacuje się, że w pierwszej połowie XIX w. w Czarnogórze mieszkało ok. 120 tys. ludzi podzielonych na 36 plemion zamieszkujących 240 wiosek¹⁵. Na trudno dostępnych terenach nie budowano miast, a ludność trudniła się głównie pasterstwem. Poszczególne klany często rywalizowały ze sobą, co tym bardziej utrudniało wykształcenie się wspólnego narodu. Rządzący w tym czasie władyka Piotr I, zagorzały rusofil, nie potrafił przyłączyć ziem nadmors-

⁹ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, s. 220.

¹⁰ Czarnogórcy wspierali Rosjan w wojnie z Turcją w 1710 r., natomiast w 1717 r. porozumieli się z Wenecją i prowadzili u jej boku zbrojne wyprawy na tureckie twierdze, B. Jelavich, *Historia Bałkanów*, t. 1: *Wiek XVIII i XIX*, przeł. J. Polak, K. Salawa, Kraków 2005, s. 90-91.

¹¹ Na temat ówczesnej sytuacji Czarnogóry zob.: J.S. Balević, *A Brief and Objective Description of the Present State of Montenegro*, [online] <http://www.njegos.org/past/balevicen.htm>, 1 III 2012.

¹² Do bitwy z Turkami zachęcał Czarnogórców sam władca Piotr I Petrović Njegoš, zob.: *Speeches to Montenegrins before Battles against Turks on Martinici and on Kruša*, 1796, [w:] *History of Montenegro*, Zemun 1850, s. 98-99, [online] <http://www.njegos.org/petrovics/1796e.htm>, 1 III 2012.

¹³ L. Podhorodecki, *Jugosławia...*, s.79.

¹⁴ W. Felczak, T. Wasilewski, *Historia Jugosławii*, s. 313.

¹⁵ B. Jelavich, *Historia Bałkanów*, t. 1, s. 244.

skich, tak bardzo potrzebnych do rozwoju swojego państwa¹⁶. Jego następca, Piotr II Petrović Njegoš, wstępując na tron w 1830 r., rozpoczął proces wewnętrznego scalania kraju¹⁷. W 1842 r. zawarł układ z Austrią, która zdecydowała się uznać niepodległość Czarnogóry. Czarnogórski władca równocześnie poszerzał współpracę z Rosją¹⁸.

W połowie XIX w. pod wpływem ruchów narodowowyzwoleńczych obejmujących Bałkany następca Piotra II, Daniło Petrović, powołał do życia Księstwo Czarnogóry¹⁹. Za jego rządów Czarnogóra pośrednio została uznana na forum międzynarodowym za państwo niezależne, do czego przyczyniła się porażka wojsk osmańskich z Czarnogórcami w bitwie pod Grahovem z 1858 r.²⁰ Niestety, dwa lata później charyzmatyczny władca Czarnogóry został zamordowany, a na tron wstąpił mniej zdolny książę Mikołaj, sprawujący urząd aż do końca I wojny światowej²¹. Głównym celem Mikołaja było poszerzenie obszaru terytorialnego państwa, zwłaszcza o przygraniczne tereny należące jeszcze do Turków. Dopiero w 1877 r. Czarnogórcy, wsparci przez Serbów, mieli możliwość zaspokoić swoje terytorialne roszczenia²². Dzięki włączeniu się Rosji do wojny z Osmanami państwa słowiańskie mogły skuteczniej walczyć ze swoim wrogiem²³. Krwawa wojna opłaciła się, gdyż na mocy układu z Berlina z 1878 r. zarówno Serbia, jak i Czarnogóra uzyskały pełną niepodległość i między-

¹⁶ Słynna maksyma Piotra I Petrovicia Njegoša brzmiała: „Kto jest przeciwko Rosji, ten jest wrogiem Słowian”, P. Żurek, *Czarnogórcy i Serbowie w rosyjskiej polityce księcia Adama Jerzego Czartoryskiego (1802-1806)*, Kraków 2009, s. 116 i nast.

¹⁷ W centralizacji państwa Piotrowi II bardzo pomogła carska Rosja, która wspierała reformy Czarnogóry, przeznaczając na ten cel pieniądze i wysyłając odpowiednich ludzi. W 1831 r. powołano senat administracyjny, swego rodzaju zgromadzenie przywódców klanów mające zarządzać państwem, następnie powołano gwardię pełniącą służbę policyjną, mającą bronić granic kraju.

¹⁸ O polityce i pozycji międzynarodowej Czarnogóry za panowania Piotra II Petrovicia Njegoša zob.: Z. Zlatar, *Njegoš's Montenegro. Epic Poetry, Blood Feud and Warfare in a Tribal Zone 1830-1851*, New York 2005, s. 159-192.

¹⁹ Daniło Petrović wydał w 1855 r. słynny *Kodeks* mający unormować życie polityczno-społeczne w Czarnogórze, zob.: V. Jovicević, *The Code of Danilo – Power of State*, [online] <http://www.njegos.org/petrovics/danpower.htm>, 1 III 2012. W punkcie 92 tegoż dokumentu stwierdzono, że choć w Czarnogórze nie ma innych narodowości oprócz serbskiej i żadnej innej religii oprócz prawosławia, każdy cudzoziemiec i każda osoba innej wiary może tu żyć i cieszyć się taką samą wolnością jak jej rodowici mieszkańcy, *Законик Данила Првог Књаза и Господара Слободне Црне Горе и Брдах Установљен 1855. Године На Цетињу*, [online] <http://www.njegos.org/petrovics/danzak.htm>, 1 III 2012.

²⁰ Zdaniem Henryka Batowskiego imperium osmańskie do 1878 r. uznawało swoje zwierzchnictwo nad Czarnogorą, tenże, *Państwa bałkańskie 1800-1923. Zarys historii dyplomatycznej i rozwoju terytorialnego*, Kraków 1938, s. 69.

²¹ Daniło I, książę Czarnogóry, został zamordowany 13 VIII 1860 r. na pokładzie statku w porcie Kotor, D. Radojević, *Dukljanski horizonti*, Podgorica 1995, s. 50 i nast.

²² Serbowie i Czarnogórcy mieli wspólny cel, którym było uwolnienie się od Osmanów i stworzenie w przyszłości wspólnego państwa, *Liberation, Independence and Union of Serbia and Montenegro*, Historical Museum of Serbia, 1999, [online] <http://www.njegos.org/past/liunion.htm>, 1 III 2012.

²³ Według niektórych danych tureckie siły w wojnie 1876-1878 liczyły ok. 585 tys. żołnierzy, Czarnogóra mogła wystawić ok. 16,7 tys. bojowników, natomiast liczebność armii serbskiej oscylowała wokół 150 tys. żołnierzy, M. Marković, *Crnogorski rat...*, s. 204.

narodowe uznanie. Co ważne, Cetynia uzyskała dostęp do morza oraz inne cenne nabytki terytorialne²⁴. Mimo ustabilizowania sytuacji na Bałkanach powiększona Czarnogóra nadal była jednym z najbardziej zacofanych krajów Europy. W 1910 r. książę Mikołaj z okazji pięćdziesięciolecia swojego panowania proklamował powstanie Królestwa Czarnogóry i sam ogłosił się królem²⁵. Dwa lata później Czarnogóra wsparła Serbię w wojnie z Turcją, a następnie w wojnie z Bułgarią. Podczas I wojny światowej Cetynia przyłączyła się do bloku państw antyaustriackich. Ostatecznie w styczniu 1916 r. Czarnogórcy ponieśli klęskę, a ich państwo dostało się pod austro-węgierską okupację²⁶. W konsekwencji porażki państw centralnych powstało Królestwo Serbów, Chorwatów i Słoweńców, w którym Czarnogóra znalazła swoje miejsce²⁷.

Czarnogórcy, których utożsamiano z Serbami, stanowili w Królestwie SHS nieliczną populację. Według spisu narodowościowego z 1921 r. doliczono się ok. 236 tys. osób tejże narodowości²⁸. W 1922 r. Czarnogóra oficjalnie jako okręg Zeta stała się częścią Królestwa SHS, natomiast w 1929 r. jako Banowina Zety ze stolicą w Cetyni wchodziła w skład Królestwa Jugosławii. Obszar ten obejmował nie tylko ziemie dzisiejszej Czarnogóry, lecz także część Serbii, Kosowa oraz południowe terytory Hercegowiny i Chorwacji. Zgodnie ze spisem ludności z 1931 r. Banowinę Zety zamieszkiwało ok. 925 tys. osób różnej narodowości. W takim kształcie Czarnogóra przetrwała do 1941 r. Pod względem gospodarczym górskie w przeważającej mierze terytory Czarnogóry były zacofane, pozbawione ośrodków przemysłowych czy też polaci rolniczych.

1.2. Czarnogóra w latach 1941-1989

II wojna światowa zaprowadziła w Czarnogórze duże zmiany. Już w maju 1941 r. okupanci włoscy proklamowali powstanie marionetkowego Królestwa Czarnogóry, stanowiącego bazę wojskową dla dalszych podbojów oraz część składową przyszłych

²⁴ Czarnogóra uzyskała dostęp do Morza Adriatyckiego na odcinku 70 km z miastem Bar oraz obszary na północ i na wschód od Cetyni, m.in. Podgoricę, Nikšić, Ulcinj, Kolašin, Spuż, Žabljak.

²⁵ *Закон о проглашењу Књажевине Црне Горе за Краљевину*, 1910, [online] <http://www.njegos.org/petrovics/kingdom.htm>, 1 III 2012.

²⁶ W dniach 6-7 I 1916 r. miała miejsce słynna bitwa pod Mojkovcem, w której czarnogórska armia powstrzymała ofensywę wojsk austro-węgierskich; dwudniowy opór pozwolił oddziałom serbskim wycofać się na wyspę Korfu (Czarnogórcy ostatecznie poddali się 25 I), D. Radojević, *Dukljanski...*, s. 92 i nast.

²⁷ *Unification of Montenegro and Serbia in 1918*, according to the English resume of book *The Assembly of Podgorica 1918*, written by J.R. Bojovic, English translation by I. Kostic, [online] <http://www.njegos.org/past/union.htm>, 1 III 2012. W 1918 r. 50% mieszkańców Czarnogóry opowiadało się za połączeniem z Serbią, druga połowa była temu przeciwna, M. Klemenčič, *Przyczyny, przejawy i możliwości rozwiązania konfliktów etnicznych: przypadek narodów byłej Jugosławii*, [w:] *Europa państw – Europa narodów. Problemy etniczne Europy Środkowo-Wschodniej*, red. G. Babiński, W. Miodunka, Kraków 1995, s. 93.

²⁸ Dane za: P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne na obszarze Jugosławii w XX wieku*, Lublin 2005, s. 103.

Wielkich Włoch. Włosi, podejmując tę decyzję, uniemożliwili realizację chorwacko-albańskiego planu podziału ziem Czarnogóry. Królestwo było zarządzane przez włoskich gubernatorów, którym bezpośrednio podlegali czarnogórscy premierzy. Tron królewski pozostał pusty, gdyż żadna ze wskazanych osobistości nie przyjęła nominacji²⁹. W 1943 r. po kapitulacji Włoch kontrolę nad górską monarchią przejęli Niemcy³⁰. Okres nazistowskiej okupacji, trwającej nieco ponad rok, był bardzo tragiczny, pochłonął wiele tysięcy istnień ludzkich. W tym też okresie pojawili się komuniści mający na celu wyparcie nazistów. W listopadzie 1943 r. zawiązali Krajową Antyfaszystowską Radę Wyzwolenia Narodowego Czarnogóry i Boki. Jednakże dopiero w grudniu 1944 r. Niemcy wycofali się, a władzę w fikcyjnym Królestwie Czarnogóry przejęli partyzanci Josipa Broza-Tity. Przypuszcza się, że w latach wojny, tj. 1941-1945, zginęło 37 tys. Czarnogórców³¹.

Efektom umocnienia się komunistów było powołanie do życia w listopadzie 1945 r. Federalnej Ludowej Republiki Jugosławii, w której granicach znalazła się Ludowa Republika Czarnogóry. Stolicą czarnogórskiej Republiki został Titograd (Podgorica), miasteczko liczące ówczesznie zaledwie 6 tys. mieszkańców³². Komunistyczna Czarnogóra zaistniała w nieco zmienionych granicach, z powierzchnią zaledwie 13,8 tys. km², stanowiła najmniejszą z sześciu jugosłowiańskich republik³³. Uważa się, że głównym powodem utworzenia niewielkiej Czarnogóry w ramach Jugosławii była szczególna rola, jaką Czarnogórcy odegrali w wojnie wyzwolenczej, oraz znaczne wpływy polityczne byłych bojowników czarnogórskich, zwłaszcza w Belgradzie. Poza tym twierdzono, i nie było co do tego wątpliwości, że mieszkańcy górskiego państewka to właściwie Serbowie³⁴. Na mocy konstytucji z 1963 r. powołano Socjalistyczną Federacyjną Republikę Czarnogóry, która w takim kształcie przetrwała aż do upadku państwa jugosłowiańskiego. Przez cały okres istnienia komunistycznej Jugosławii zaważalna była bliskość Belgradu i Titogradu. Wspomniane dwie republiki współpra-

²⁹ Zarówno książę Michał z Czarnogóry, jak i książę Roman Piotrowicz i jego syn książę Mikołaj Romanowicz odmówili przyjęcia tytułu króla Czarnogóry.

³⁰ O wydarzeniach z lat 1943-1944 zob.: B. Kovacević, *Savezničko bombardovanje Crne Gore 1943. I 1944. godine*, [online] <http://www.montenegrina.net>, 1 III 2012.

³¹ Š. Rastoder, *A Short Review...*, s. 136.

³² Podgorica do roku 1326 była serbską miejscowością noszącą miano Rybnicy, następnie do 1878 r. znajdowała się w granicach imperium osmańskiego, natomiast od 1879 r. jest w granicach Czarnogóry. W latach 1879-1898 zarządzali nią tzw. kapitanowie, od 1898 do 1944 r. byli to już prezydenci opsztiny (gminy), a następnie prezydenci miasta. W czasie wojny Podgorica została doszczętnie zniszczona, po wojnie odbudowana na nowo i przemianowana na Titograd. Pierwszym prezydentem miasta został Petar Raičković, Р. Луковић, *Председници Подгорице 1879-1996*, Подгорица 1996, s. 65.

³³ Czarnogóra stanowiła zaledwie 5,4% ogólnej powierzchni Jugosławii, S. Kozłowski, *Polityka i rozwój regionalny Jugosławii*, Warszawa-Łódź 1982, s. 46.

³⁴ Henryk Batowski w rozmowie z Ryszardem Bilskim stwierdził: *Czarnogórcy to też Serbowie. Nie ma osobnej narodowości etnicznej czarnogórskiej, jest najwyżej narodowość polityczna. Jest to pewna analogia do stosunku Austriacy-Niemcy [...]*, R. Bilski, *Nie strzelajcie do nocnego ptaka. Bałkany 1991-1998*, Warszawa 1998, s. 127.

cowały ze sobą nie tylko na poziomie społecznym, kulturalnym czy religijnym, ale również w zakresie politycznym. Tak określone relacje zaważyły na tym, że Serbia i Czarnogóra były ostoją upadającej Jugosławii pod koniec lat 80.

Pod względem etnicznym Czarnogóra nie była tak zróżnicowana, jak sąsiadująca z nią Bośnia i Hercegowina, jednakże w latach 70. trend umacniania się mniejszości narodowych był już zauważalny. Spis ludności z 1948 r. wykazał, że Czarnogórcy stanowili ponad 90% całej populacji republiki (342 tys. z 377,2 tys.). Pięć lat później sytuacja ta nie uległa większym zmianom³⁵. Jednakże w kolejnych latach wzrastała liczba Albańczyków oraz Muzułmanów i już w 1971 r. te dwie narodowości stanowiły 20% całej społeczności Czarnogóry, natomiast odsetek Czarnogórców spadł do ok. 67%³⁶. Również i tu nie powiodła się idea stworzenia tożsamości jugosłowiańskiej, do której przyznawało się zaledwie od 2 do 5% obywateli. Spis narodowościowy z 1981 r. potwierdził tendencję wcześniejszych statystyk. Populacja Czarnogóry była najmniej liczna spośród wszystkich republik Jugosławii i wynosiła zaledwie 584 tys. Co ważne, okręgi autonomiczne Serbii, mające słabszą pozycję polityczną, były znacznie ludniejsze. Wojwodinę zamieszkiwało ponad 2 mln osób, natomiast Kosowo ponad 1,5 mln. W tym też przypadku Prisztina w walce o przyznanie statusu odrębnej republiki często powoływała się na status Czarnogóry. Przekrojowo w 1981 r. doliczono się w Czarnogórze 400 tys. Czarnogórców, 78 tys. Muzułmanów, 38 tys. Albańczyków, 31 tys. Jugosłowian oraz 19 tys. Serbów³⁷.

Z gospodarczego punktu widzenia socjalistyczna Czarnogóra była najmniej atrakcyjną republiką. Górskie w przeważającej mierze obszary nie sprzyjały rozwojowi rolnictwa, natomiast przemysł praktycznie nie istniał³⁸. Władze komunistyczne w celu wyrównania poziomów poszczególnych regionów państwa musiały przeznaczyć znaczną część kapitału na rozwój Czarnogóry. W kolejnych etapach wdrażania polityki regionalnej przeznaczono na rozwój tej republiki potężne nakłady materialne i pieniężne. Do 1956 r. wybudowano linię kolejową łączącą stolicę z wybrzeżem, port i stocznię w Barze, kilka hut oraz elektrowni wodnych³⁹. W 1965 r. wprowadzono Fundusz Federacji dla Regionów Nierozwiniętych, którego beneficjentem obok Bośni i Hercegowiny, Macedonii i Kosowa była również Czarnogóra⁴⁰. Oprócz

³⁵ W 1953 r. na 419,9 tys. całej populacji Czarnogóry Czarnogórcy liczyli 363,7 tys., najliczniejszą mniejszość nieco ponad 50 tys., w tym Albańczycy ok. 23,5 tys., P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, s. 108.

³⁶ W 1971 r. na 529,6 tys. całej populacji Czarnogóry Czarnogórcy liczyli 355,6 tys., Muzułmanie 70,2 tys., Serbowie 39,5 tys., natomiast Albańczycy 35,7 tys., *tamże*, s. 111.

³⁷ *Tamże*.

³⁸ Wartość majątku trwałego w przemyśle na jednego mieszkańca w najbardziej rozwiniętej Słowenii była aż 15 razy większa niż w Czarnogórze. Udział przemysłu w tworzeniu dochodu narodowego wzrósł w latach 1947-1974 z 5,8% do 32,6%, natomiast udział rolnictwa zmalał z 48,4% do 14,5%, S. Kozłowski, *Polityka i rozwój regionalny...*, s. 47 i 169.

³⁹ *Tamże*, s. 58.

⁴⁰ W latach 1965-1970 zainwestowano w Czarnogórze ok. 18% środków z całej puli Funduszu, natomiast w latach 1971-1975 około 11,5%. Dzięki wsparciu finansowemu wybudowano m.in. linię

wyżej wymienionego Funduszu cedowano na rzecz Titogradu również dotacje ogólne i specjalnego przeznaczenia. Ponadprzeciętne wielkości nakładów w czarnogórska gospodarkę wynikały z mocnej pozycji politycznej nadadriatyckiej republiki. W tej kwestii należy podkreślić, że w latach 70. praktycznie 25% Czarnogórców mieszkało na terytorium Serbii, a sam Belgrad był drugim po Titogradzie miastem pod względem czarnogórskiej populacji⁴¹. Mimo potężnego wkładu w rozwój gospodarki stopa bezrobocia w Czarnogórze systematycznie rosła i w 1979 r. wyniosła już 18,9%. Był to symptom zbliżającego się kryzysu nie tyle w czarnogórskiej republice, ale w całym jugosłowiańskim państwie⁴².

2. CZARNOGÓRA W RAMACH FEDERALNEJ REPUBLIKI JUGOSŁAWII

2.1. Sytuacja polityczno-społeczna Czarnogóry do 1997 roku

Dzieje polityczne Czarnogóry ostatniej dekady XX w. w uproszczeniu można podzielić na dwa etapy. Pierwszy zamyka się w okresie od rozpadu komunistycznej Jugosławii poprzez powołanie nowej federacji jugosłowiańskiej do wyborów prezydenckich z 1997 r.⁴³ Drugi natomiast można ująć od prezydentury Milo Djukanowicia do utworzenia państwa Serbii i Czarnogóry w 2003 r. Tak zakreślony podział świadczy o przełomie w polityce Czarnogóry, jaki nastąpił po wyborach prezydenckich w 1997 r.

Komunistyczna Jugosławia, w której ramach funkcjonowała Czarnogóra na początku lat 90. XX w., uległa szybkiej destrukcji. Poszczególne republiki wyzwały się spod władzy Belgradu, ogłaszając swoją niezależność. Chorwacja i Słowenia uczyniły to już 25 czerwca 1991 r., Macedonia 8 września tego samego roku. W przypadku Bośni i Hercegowiny proces ten wywołał wojnę domową, zakończoną dopiero w 1995 r. Natomiast Czarnogóra obrała kierunek zgoła odmienny od wyżej wymienionych postjugosłowiańskich republik. Podgorica zjednoczyła się z Belgradem w celu obrony jedności Jugosławii, co w konsekwencji doprowadziło do wykreowania nowego państwa – Federalnej Republiki Jugosławii (FRJ). Przyczyn tego zjawiska można doszukiwać się w wynikach wyborów z grudnia 1990 r., w których wygrały partie komunistyczne. W Serbii triumfowała przekształcona ze Związku

---

kolejową Belgrad–Bar oraz drogową Magistralę Adriatycką. O wysokim stopniu inwestycji świadczy również potężny – trzykrotny – wzrost wartości majątku trwałego w latach 1952-1971.

⁴¹ S. Kozłowski, *Polityka i rozwój regionalny...*, s. 103.

⁴² Dla porównania w 1979 r. stopa bezrobocia w Słowenii wyniosła 1,3%, w Chorwacji 5,5%, w Wojwodinie 13,5%, w Bośni i Hercegowinie 16,4%, w Serbii 19,2%, w Macedonii 27,7%, natomiast w Kosowie aż 37,1%, *tamże*, s. 151.

⁴³ Według raportu ESI lata 1989-1997 w Czarnogórze to czas tzw. demokracji jednej partii, ograniczonej demokracji, *Autonomy, Dependency, Security. The Montenegrin Dilemma*, ESI Report, 4 VIII 2000, s. 2.

Komunistów Serbii Serbska Partia Socijalistična ze Slobodanem Miloševićem na czele, w Czarnogórze Związek Komunistów Czarnogóry z Momirem Bulatovićem⁴⁴. W Czarnogórze w wyborach zwyciężyli komuniści, uzyskując 83 mandaty na 125 miejsc i 56,2% głosów⁴⁵. Ich przywódca Momir Bulatović w drugiej turze wyborów powszechnych został wybrany na prezydenta⁴⁶. O sile jugosłowiańskiej idei świadczyło osiemdziesięcioprocentowe poparcie obywateli Czarnogóry dla istnienia państwa federacyjnego⁴⁷. Podstaw identyfikowania się Podgoricy z Jugosławią należy szukać nie tylko w polityce, lecz także w korzyściach gospodarczych. Nie jest tajemnicą, że na rozwój powojennej Czarnogóry pieniądze wykładały głównie Słowenia, Chorwacja oraz Serbia. Dlatego też w referendum w marcu 1992 r. przeszło 95% Czarnogórców opowiedziało się za zachowaniem Jugosławii⁴⁸. Po podpisaniu dwustronnych porozumień 27 kwietnia 1992 r. Czarnogóra postanowiła przyłączyć się do Serbii, tworząc Federalną Republikę Jugosławii⁴⁹.

Wkrótce po utworzeniu federalnego państwa stosunki między Serbią a Czarnogórą uległy pogorszeniu⁵⁰. Nowe państwo wmieszało się w wojnę domową w Bośni, dlatego też wypracowanie równoległych stosunków między Podgoricą a Belgradem było niemożliwe. Trudna sytuacja w bezpośrednim otoczeniu uniemożliwiała skupienie uwagi na wewnętrznych sprawach państwa, w którym prym wiodł Milošević, spychając czarnogórskich polityków z piedestału władzy. Wybór na stanowiska prezydenta i premiera FRJ Serbów, Dobricy Ćosicia i Milana Panicia, tym bardziej podkreślił asymetryczność tychże relacji⁵¹. Proces oddalania się Czarnogóry od FRJ zapoczątkował wybrany na premiera tej republiki w 1991 r. Milo Djukanović, niestety realizacja niezależnej polityki na początku lat 90. była niemożliwa⁵². Djukanović i jego zwolennicy niejednokrotnie manifestowali, że razi ich pomniejszanie roli Czarnogóry w jugosłowiańskiej polityce zagranicznej, rozwiązywanie wielu spraw kluczowych

⁴⁴ M. Tanty, *Balkany w XX wieku. Dzieje polityczne*, Warszawa 2003, s. 348.

⁴⁵ F. Bieber, *Montenegrin Politics since the Disintegration of Yugoslavia*, [w:] *Montenegro in Transition...*, s. 16.

⁴⁶ M.J. Zacharias, *Ku rozpadowi Jugosławii (1990-1991)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2003, t. 38, s. 198-201.

⁴⁷ *Tamże*, s. 202.

⁴⁸ [...] pół miliona Czarnogórców zdecydowało w referendum o zaanektowaniu ich terytorium przez Serbię. Większość z nich jednak oczekiwała jednocześnie, że nowe federalne państwo składać się będzie z Republiki Czarnogóry i Republiki Serbii. Jednakże od momentu mianowania prezydenta i premiera stało się jasne, że Serbowie nie zamierzają wyjść naprzeciw tym życzeniom, M. Klemenčić, *Przyczyny, przejawy i możliwości...*, s. 93.

⁴⁹ F. Šístek, *Černá Hora*, Praha 2007, s. 92. FRJ zajmowała 102 173 km², liczyła 10,8 mln mieszkańców, w tym 62% stanowili Serbowie, 16,6% Albańczycy, 5,2% Czarnogórcy, 3,3% Węgrzy i 3,4% muzułmanie, por.: L. Podhorodecki, *Jugosławia...*, s. 205.

⁵⁰ F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 22.

⁵¹ M. Korzeniewska-Wiszniewska, *Serbia pod rządami Slobodana Miloševicia. Serbska polityka wobec rozpadu Jugosławii w latach dziewięćdziesiątych XX wieku*, Kraków 2008, s. 143.

⁵² Portret polityczny Milo Djukanovicia zob.: D. Grujić, *Milo Đukanović, politički portret*, „Vreme” 2002, 14 XI.

dla całego, dwuczłonowego państwa przez rząd federacyjny po konsultacjach jedynie z władzami serbskimi, natomiast bez negocjacji z Podgoricą⁵³. Coraz wyraźniej zaznaczały się różnice polityczne między prezydentem a premierem Czarnogóry. Bulatović reprezentował twarde, proserbskie stanowisko, natomiast jego oponent prozachodnie. Wojna w Bośni, kryzysowa sytuacja w Kosowie oraz sąsiedztwo z niestabilną politycznie Albanią źle wpływały na trudną pozycję międzynarodową Czarnogóry. Z tego powodu uchwalona w październiku 1992 r. konstytucja Czarnogóry odzwierciedliła rosnące poróżnienie ze stroną serbską⁵⁴.

Pod koniec 1992 r. odbyły się wybory prezydenckie i parlamentarne. Do drugiej tury przeszedł Bulatović (42,8%) oraz Kostić (23,7%), dwaj kandydaci z ramienia Demokratycznej Partii Socjalistów (Demokratska partija socijalista – DPS)⁵⁵. Ostatecznie prezydentem Czarnogóry ponownie został Momir Bulatović, uzyskując ponad 63% głosów. 20 grudnia 1992 r. Czarnogórcy wybierali również swoich przedstawicieli do parlamentu. Po zmianie konstytucji tym razem wybierano 85 posłów. Niepodważalnymi zwycięzcami okazali się ponownie socjaliści, którzy zdobywając 46 mandatów, utrzymali dominującą pozycję na czarnogórskiej scenie politycznej⁵⁶. Tym razem DPS (socjaliści), niemająca większości bezwzględnej w parlamencie, postanowiła zawiązać szeroką koalicję z socjaldemokratami, ludowcami oraz Sojuszem Liberalnym⁵⁷. Tymczasem po nałożeniu na FRJ embarga gospodarki obu państw składowych były na skraju bankructwa. W świetle danych z raportu jugosłowiańskiego federacyjnego Urzędu Statystycznego Serbia i Czarnogóra (łącznie) wskutek kilkuletniego kryzysu znalazły się na poziomie rozwoju gospodarczego sprzed dwudziestu sześciu lat⁵⁸. Recesja szczególnie dotknęła Podgoricę, której gospodarka w dużym stopniu opierała się na profitach uzyskanych z turystyki. Poza tym nadadriatycka republika nie była w stanie przyciągnąć jakiegokolwiek kapitału zagranicznego, a proces prywatyzacji praktycznie nie był prowadzony⁵⁹. Gospodarczy krach niejako

⁵³ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne jugosłowiańskiej Republiki Czarnogóry w okresie od kwietnia 1992 r. do marca 1999 r.*, [w:] *Balkany w XX i XXI wieku. Historia – polityka – kultura. Materiały z konferencji „Poznać Balkany”, Toruń, 29 maja 2009 roku*, red. H. Stys, Sz. Sochacki, Toruń 2009, s. 47.

⁵⁴ W przeciwieństwie do serbskiej konstytucji czarnogórska nie zawierała żadnych odniesień narodowych, natomiast zapewniała szereg praw dla mniejszości narodowych oraz wyraźnie ograniczała pozycję prezydenta.

⁵⁵ Demokratyczna Partia Socjalistów (DPS) powstała po przemianowaniu Związku Komunistów Czarnogóry w 1991 r., zob.: <http://www.dpscg.org>, 1 III 2012.

⁵⁶ Wyniki wyborów parlamentarnych z grudnia 1992 r.: DPS (socjaliści) – 43,8% (46 mandatów), NS (Partia Narodowa) – 13,1% (14 mandatów), LSCG (Sojusz Liberalny Czarnogóry) – 12,4% (13 mandatów), SRS (Serbska Partia Radykalna) – 7,8% (8 mandatów), SPCG (Socjaldemokratyczna Partia Czarnogóry) – 4,5% (4 mandaty).

⁵⁷ Koalicja wkrótce rozpadła się, Sojuszowi Liberalów i socjaldemokratom nie odpowiadał brak transformacji systemu i źle prowadzona polityka przez DPS.

⁵⁸ S. Kovačević, P. Dajić, *Hronologija jugoslovenske krize. 1995*, Beograd 1996, s. 43.

⁵⁹ O procesie prywatyzacji w Czarnogórze zob.: D. Djurić, *The Economic Development of Montenegro*, [w:] *Montenegro in Transition...*, s. 147-151.

zmusił reżim z Belgradu do zmiany polityki wobec bośniackich Serbów i jak najszybszego zakończenia konfliktu w Bośni. Wobec łagodniejszej retoryki Miloševicia większą uwagę zwrócono na Podgoricę. Jednakże serbskie władze utrudniały rozwój kontaktów Czarnogóry z sąsiadami czy też z państwami zachodnimi⁶⁰. Belgrad zaproponował również fuzję partyjną obu państw, jednak Czarnogórcy odrzucili tę propozycję. Mimo pewnych nacisków na Podgoricę stosunki z Serbią od 1994 do 1997 r. były na ogół serdeczne⁶¹. Oczywiście między sojusznikami dochodziło do różnego rodzajów sporów, jak spięcie z powodu przywrócenia Czarnogórskiej Cerkwi Prawosławnej, jednakże nie miały one wpływu na pozytywny obraz serbsko-czarnogórskiej kooperacji⁶².

Koniec wojny w Bośni miał ogromny wpływ na dalsze losy FRJ i samej Czarnogóry. Rząd z Djukanoviciem na czele rozpoczął żmudny proces budowania więzi politycznych i gospodarczych z krajami Europy Zachodniej, jednocześnie rozluźniając federację z Serbią. Przed wyborami parlamentarnymi mającymi odbyć się pod koniec 1996 r. zawiązała się koalicja dwóch najsilniejszych opozycyjnych obozów, liberałów i socjaldemokratów⁶³. Celem utworzenia koalicji Jedności Ludowej było przede wszystkim odsunięcie od władzy rządzących od 1990 r. socjalistów. Rezultaty wyborów z 3 listopada 1996 r. okazały się spektakularną porażką opozycji⁶⁴. Ponownie zwyciężyli socjaliści z DPS, uzyskując jeszcze lepszy wynik niż cztery lata wcześniej (51,2%, 45 mandatów). Koalicja Jedności Ludowej zdołała zgromadzić nieco ponad 25% głosów, co dawało jej zaledwie 19 mandatów⁶⁵. Podobnie jak w Serbii, pomimo powyborczych protestów oficjalnie zatwierdzono uzyskane wyniki⁶⁶. W drugiej połowie ostatniej dekady minionego stulecia Czarnogóra prezentowała się zdecydowanie lepiej od Serbii pod względem swobód demokratycznych. Gdy w Serbii fałszowano wybory i rozgarniano demonstrantów policyjnymi pałkami, w Czarnogórze było to nie do pomyślenia⁶⁷. Społeczeństwo nadadriatyckiej republiki, obserwując wydarzenia w Belgradzie, zaczęło postrzegać zagrożenie dla swoich wolności i praw ze strony Serbów. Poparcie

⁶⁰ F. Bieber, *Montenegro Politics...*, s. 26.

⁶¹ Potwierdzają to słowa prezydenta Czarnogóry Momira Bulatovicia: *Czarnogóra jest zadowolona z funkcjonowania federacji. Prawa i obowiązki mamy jednakowe z Serbią*, R. Bilski, *Kocioł bałkański*, Warszawa 2000, s. 86.

⁶² Czarnogórska Cerkiew Prawosławna została przywrócona w październiku 1993 r., spowodowało to, że Serbska Cerkiew Prawosławna w Czarnogórze straciła zwierzchność nad tymi ziemiami, współistnienie dwóch Kościołów na jednym obszarze było niemożliwe, zob.: F. Bieber, *Montenegro Politics...*, s. 27.

⁶³ Ostatecznie socjaliści nie przystąpili do koalicji i w wyborach z 1996 r. wystartowali samodzielnie.

⁶⁴ F. Bieber, *Montenegro Politics...*, s. 28-29.

⁶⁵ Pozostałe partie uzyskały marginalne poparcie do 3,5%.

⁶⁶ Koalicja Jedności Narodowej zgłaszała, że władze dopuściły się oszustw wyborczych, ale z braku dowodów nie przeformowała swoich postulatów. W przeciwieństwie do Serbii, gdzie koalicja Zajedno (Razem) doprowadziła do masowych protestów, w Czarnogórze nie doszło do takich wydarzeń na dużą skalę, zob.: F. Bieber, *Montenegro Politics...*, s. 29.

⁶⁷ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne...*, s. 48.

dla Bulatovicia i ścisłej integracji z sąsiadem zza miedzy systematycznie spadało, co w konsekwencji szybko przełożyło się na zmiany na scenie politycznej Czarnogóry.

Przechodząc do zagadnienia struktury etnicznej Czarnogóry ostatniej dekadzie XX w., należy zaznaczyć, że przyrost jej populacji na tle innych regionów był najniższy. Według spisu z 1991 r. nadadriatycką republikę zamieszkiwało zaledwie 615,4 tys. ludzi. Narodowość czarnogórszką zadeklarowało 380,7 tys., czyli 61,8% ogółu obywateli. Do największych mniejszości narodowych zaliczali się Muzułmanie – 89,9 tys. (ok. 14,6%), Serbowie – 57,2 tys. (ok. 9,3%) oraz Albańczycy – 40,9 tys. (6,7%)⁶⁸. Porównując wspomniane wyniki ze spisem narodowościowym z 1981 r., można zauważyć, że populacja Czarnogórców skurczyła się o prawie 7%. Przyczyną tego zjawiska było opowiedzenie się wielu tysięcy mieszkańców północno-wschodnich regionów państwa za przynależnością do nacji serbskiej⁶⁹. Należy również podkreślić, że pokaźna mniejszość muzułmańska i albańska (ok. 21%) zamieszkiwała w dużych skupiskach przygraniczne regiony (zwłaszcza miasta): Ulcinj, Rožaje i Plav.

2.2. Zmiana kursu czarnogórskiej polityki po 1997 roku

Przełomowe dla Czarnogóry okazały się wybory prezydenckie z października 1997 r. Do walki o fotel prezydencki wystartowało kilkunastu kandydatów, ale w stawce liczyli się tylko urzędujący prezydent i premier. Było to starcie dwóch zasadniczo różnych politycznych koncepcji i wizji czarnogórskiej przyszłości: Momira Bulatovicia, opowiadającego się za zacieśnieniem więzi z Serbią, i Milo Djukanovicia, który najchętniej więzi te maksymalnie by poluźnił, dla Czarnogóry zaś poszukiwał strategicznych partnerów politycznych i gospodarczych na zachodzie Europy⁷⁰. Wewnętrzny podział na czarnogórskiej scenie politycznej zaostbrał sam Milošević, który jeszcze w marcu 1997 r. oficjalnie domagał się od Bulatovicia odwołania członków rządu opowiadających się za linią polityczną premiera Djukanovicia⁷¹. Pomimo iż obaj kandydaci wywodzili się z jednej partii, kampania wyborcza przebiegała wyraźnie pod dyktando dwóch przeciwstawnych obozów politycznych⁷². Frakcja Djukanovicia kontrolowała szesnaście opsztin (gmin), natomiast Bulatovicia zaledwie pięć, jednakże prezydent mógł również liczyć na poparcie serbskich władz⁷³.

W pierwszej turze, która odbyła się 6 października 1997 r., żaden z kandydatów nie zdobył bezwzględnej większości głosów. Bulatović uzyskał 47,45%, natomiast

⁶⁸ Na temat kwestii narodowościowej Czarnogóry zob.: V. Rudić, *The Ethnic Structure of the Population in Montenegro*, Belgrade 1995, [online] <http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/vrudic-montenegro.html>, 1 III 2012.

⁶⁹ P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, s. 123-124.

⁷⁰ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne...*, s. 49.

⁷¹ F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 30.

⁷² Zarówno Bulatović, jak i Djukanović wywodzili się z DPS, jednakże swoje kampanie wyborcze prowadzili odrębnie, gdyż sama DPS była podzielona na dwie frakcje, tzn. postępową (Djukanović) i zachowawczą (Bulatović).

⁷³ F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 31.

jego główny oponent niewiele mniej, gdyż 46,72% głosów. Proserbski kandydat osiągnął lepszy wynik głównie dzięki głosom oddanym w północnych obszarach Czarnogóry, a także w dużych miastach, jak Podgorica i Herceg Novi⁷⁴. Druga tura okazała się niezwykle wyrównana, a o zwycięstwie Djukanovicia zadecydowała przewaga zaledwie 5-6 tys. głosów. Oficjalnie na Bulatovicia głosowało około 169 tys. wyborców (49,2%), natomiast na Djukanovicia ponad 174 tys. (50,79%). Minimalna porażka wyzwoliła protesty frakcji DPS, której przewodził Bulatović. Jednakże wiece poparcia dla jeszcze urzędującego prezydenta nie przyniosły spodziewanych rezultatów⁷⁵. 15 stycznia 1998 r. Milo Djukanović został zaprzysiężony na prezydenta Czarnogóry⁷⁶. Djukanović podkreślił, że jako prezydent utrzyma Czarnogórę w federacji, ale jednocześnie zastrzegł, że może się to okazać nieosiągalne, z uwagi na niemożność istnienia demokratycznej enklawy w totalitarnym państwie jugosłowiańskim⁷⁷.

Porażka w wyścigu o fotel prezydencki zmusiła Bulatovicia i jego zwolenników do wyjścia z DPS i stworzenia odrębnego ugrupowania. W marcu były prezydent, przygotowując się do kolejnej rywalizacji z Djukanoviciem, tym razem o mandaty poselskie, powołał do życia Socjalistyczną Partię Ludową (Socijalistička narodna partija – SNP)⁷⁸. W następstwie powstania SNP DPS straciła większość w parlamencie, co w konsekwencji doprowadziło do rozpisania nowych wyborów. Przed wyborami DPS zawiązało koalicję „Chcemy żyć lepiej” (*Da živimo bolje*) z socjaldemokratami (Socijaldemokratska partija Crne Gore – SDP) i ludowcami (Narodna Stranka – NS)⁷⁹. Wybory parlamentarne z 31 maja 1998 r. potwierdziły mocną pozycję Djukanovicia i stworzonej przez niego koalicji wyborczej, która ostatecznie uzyskała 49,5% poparcia (42 mandaty z 78)⁸⁰. SNP otrzymała 36,1% głosów (29 mandatów), jednak dla Bulatovicia była to kolejna porażka. W starciu z czołowymi ugrupowaniami czarnogórskiej polityki mniejsze partie uzyskały marginalne wyniki i praktycznie nie liczyły się przy podziale mandatów⁸¹.

⁷⁴ O pierwszej turze wyborów prezydenckich z 1997 r. zob.: R. Bilski, *Kocioł bałkański*, s. 237-241.

⁷⁵ Djukanovicia oskarżono o dopuszczenie się nadużyć, m.in. zdobycie w sposób nieuczciwy ok. 8 tys. głosów w stolicy, M. Tryc-Ostrowska, *Bulatović nie akceptuje swojej porażki*, „Rzeczpospolita” 1997, 22 X, s. 5.

⁷⁶ *Nadzieja na partnerską współpracę*, „Rzeczpospolita” 1998, 16 I.

⁷⁷ R. Bilski, *Kocioł bałkański*, s. 414.

⁷⁸ Od listopada 2006 r. SNP przewodzi Srđan Milić.

⁷⁹ Koalicja głosiła pięciopunktowy program: 1) międzynarodowe powiązania w gospodarce; 2) prywatyzacja i reformy gospodarcze; 3) rządy prawa; 4) demokratyzacja; 5) sprawiedliwość i bezpieczeństwo społeczne, F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 32.

⁸⁰ Na temat wyborów parlamentarnych z maja 1998 r. zob.: R. Bilski, *Djukanović faworytem opozycji*, „Rzeczpospolita” 1998, 30 V; tenże, *Na politycznym wirażu*, „Rzeczpospolita” 1998, 1 VI; tenże, *Strzały na wiatr*, „Rzeczpospolita” 1998, 2 VI; tenże, *Wskazówka dla Serbii*, „Rzeczpospolita” 1998, 3 VI.

⁸¹ Sojusz Liberalów (LSCG) – 6,3% głosów (5 mandatów), Partia Demokratyczna (DS) – 1,5% (1 mandat), Demokratyczna Unia Albańczyków (DUA) – 1% (1 mandat).

Co ciekawe, jeszcze w tym samym miesiącu Momir Bulatović został wybrany na premiera Federalnej Republiki Jugosławii⁸². W ten sposób Belgrad zademonstrował dalsze poparcie dla polityki spójności reprezentowanej przez byłego prezydenta Czarnogóry. Jednakże napięcie polityczne na linii Belgrad–Podgorica stale wzrastało. Serbskie władze mimo agresywnych nacisków na czarnogórskich polityków nie potrafiły utrzymać w ryzach jugosłowiańskiego państwa. Czarnogóra oddalała się od Serbii, co przekładało się na możliwość rozwiązania federacji.

W lipcu 1998 r. powołano rząd Filipa Vujanovicia, który od początku swojego funkcjonowania starał się ożywić kontakty gospodarcze Czarnogóry z Zachodem⁸³. Podgorica, chcąc uniezależnić swoją gospodarkę od Belgradu, zabiegała szczególnie o zagraniczne kredyty i inwestorów. Niemniej jednak pod koniec roku największym problemem zarówno dla FRJ, jak i Czarnogóry stała się kwestia przyszłości Kosowa. Już w drugiej połowie 1998 r. do Czarnogóry uciekło ok. 50 tys. kosowskich Albańczyków⁸⁴. Polityka Miloševicia *de facto* doprowadziła do interwencji NATO, która dotknęła również Czarnogórę. Podgorica oficjalnie potępiła atak Sojuszu Północnoatlantyckiego, aczkolwiek zachowała neutralność w wojnie natowsko-jugosłowiańskiej⁸⁵. Dużym problemem dla czarnogórskich władz stali się ciągle napływający uchodźcy z Kosowa, którzy w trakcie konfliktu w liczbie 80 tys. zamieszkiwali przygraniczne miejscowości⁸⁶. W ten sposób, stanowiąc ponad 10% populacji ówczesnej Czarnogóry, znacznie obciążyli ekonomicznie tę republikę⁸⁷. Wojna o Kosowo wyraźnie zaznaczyła wzrastający od 1997 r. rozbrat między jugosłowiańskimi republikami. Czarnogóra sterowana przez Djukanovicia wykazywała coraz realniejsze dążenia ku niezależności⁸⁸. Przejawem separastycznej polityki było wprowadzenie do obiegu na jesieni 1999 r. niemieckiej marki, waluty cieszącej się w nadadriatyckiej republice niezwykle popularnością⁸⁹. W tym samym roku zniesiono wizy dla cudzoziemców oraz utworzono punkty kontrolne na granicy czarnogórsko-serbskiej.

Koniec ostatniej dekady XX w. zwiastował wielkie przemiany w Jugosławii. Reżim Miloševicia faktycznie upadł, czego przejawem było zwycięstwo w wybo-

⁸² N. Caspersen, *Elite Interests and the Serbian-Montenegrin Conflict*, „Southeast European Politics” 2003, Vol. 4, nr 2-3, s. 109.

⁸³ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne...*, s. 54.

⁸⁴ F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 33.

⁸⁵ W. Szczepański, *Główne problemy polityczne...*, s. 52.

⁸⁶ O problemie uchodźców w Czarnogórze zob.: R. Bilski, *Kocioł bałkański*, s. 359-371.

⁸⁷ Tak potężny jak na Czarnogórę napływ Albańczyków stanowił zagrożenie nie tylko ekonomiczne, ale i społeczne, co mogło wywołać konflikt etniczny. W ciągu kilku miesięcy równowaga czarnogórskiej społeczności została wyraźnie naruszona.

⁸⁸ Kraje zachodnie po raz pierwszy od czasu rozpadu Jugosławii aktywnie włączyły się w proces reform politycznych, tzw. alternatywy dla Miloševicia, rozszerzając logistyczną i finansową pomoc dla przeciwników reżimu, F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 34.

⁸⁹ W 2000 r. uznano markę niemiecką za jedyny środek płatniczy w Czarnogórze, natomiast w 2002 r. w miejsce marki przyjęto euro, W. Szczepański, *Główne problemy polityczne...*, s. 55.

rach na prezydenta FRJ kandydata opozycji Vojislava Koštunicy⁹⁰. Zawiązane jeszcze w latach 90. więzi między Djukanoviciem a serbską opozycją uległy wzmocnieniu, co spowodowało wyhamowanie procesu rozkładu jugosłowiańskiej federacji⁹¹. Również społeczeństwo optowało za dalszym utrzymaniem wspólnego państwa z Serbami⁹². Na scenie partyjnej Czarnogóry nadal utrzymywał się podział co do możliwości ogłoszenia niepodległości. Mimo bliskości z serbską opozycją DPS i socjaldemokraci wciąż obstawali za niezależnością, natomiast SNP trwała przy idei niepodzielnej Jugosławii⁹³.

Wkrótce z koalicji rządzącej (DPS, SDP, NS) wystąpiła partia ludowców (NS), co doprowadziło do rozpisania kolejnych przedterminowych wyborów parlamentarnych. Kampania wyborcza skupiła się głównie na dyskusji na temat przyszłości FRJ i relacji z Serbią. 22 kwietnia 2001 r. obywatele Czarnogóry wybierali nie tylko parlamentarzystów, lecz także przyszłą linię polityczną swojego kraju. DPS ponownie połączyła siły z socjaldemokratami, tworząc koalicję „Zwycięstwo należy do Czarnogóry” (*Pobjeda je Crna Gora*) o niepodległościowym charakterze. SNP wraz z ludowcami z NS i SNS wystartowała w koalicji „Razem dla Jugosławii” (*Zajedno za Jugoslaviju*), reprezentującej proserbskie stanowisko⁹⁴. Wyniki zarysowały dużą polaryzację oczekiwań społecznych. Wygrała koalicja z DPS na czele, która zdołała zgromadzić 42% głosów (36 mandatów z 77). Drugi w stawce alians partii na rzecz jedności Jugosławii uzyskał zbliżony rezultat (40,6% i 33 mandaty). Natomiast kolejne opcje partyjne ponownie nie liczyły się w stawce⁹⁵. Koalicja DPS i SDP, mając poparcie liberałów, utworzyła mniejszościowy rząd, którego ideą przewodnią było uzyskanie pełnej niepodległości przez Czarnogórę⁹⁶.

Jeszcze w 2001 r. miało odbyć się referendum w tej kwestii, jednakże z wielorakich przyczyn nie zrealizowano tego przedsięwzięcia⁹⁷. Należy przy tym zaznaczyć,

⁹⁰ Vojislav Koštunica został zaprzysiężony na prezydenta Jugosławii 7 X 2000 r., natomiast w grudniu wybory parlamentarne wygrała Demokratyczna Opozycja Serbii (DOS), E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie. Szkice politologiczne*, Kraków 2008, s. 153.

⁹¹ Lider serbskiej Demokratycznej Partii (DS) Zoran Djindjić aktywnie współpracował z czarnogórską DPS i Djukanoviciem w celu osłabienia reżimu Miloševicia. Djindjić podczas wojny o Kosowo uciekł z Belgradu do Czarnogóry, gdzie ochronę przed represjami zapewnił mu Djukanović.

⁹² B. Huszka, *The Dispute over Montenegrin Independence*, [w:] *Montenegro in Transition...*, s. 47.

⁹³ E. Cziomer, *Bezpieczeństwo i współpraca na Bałkanach zachodnich u progu XXI wieku*, [w:] *Raport o bezpieczeństwie 2000*, red. E. Cziomer, Kraków 2001, s. 124, *Studia i Analizy*, 10.

⁹⁴ Na temat wyborów parlamentarnych w Czarnogórze zob.: R. Bilski, *Gra o Czarnogórę*, „Rzeczpospolita” 2001, 20 IV; *Ostatnie dni federacji?*, „Rzeczpospolita” 2001, 21 IV.

⁹⁵ Sojusz Liberalów (LSCG) – 7,9% głosów (6 mandatów), Demokratyczna Unia Albańczyków (DUA) – 1,2% (1 mandat), Partia Demokratyczna (DS) – 1% (1 mandat), F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 36; J. Bielecki, *Czarnogóra podzielona*, „Rzeczpospolita” 2001, 24 IV.

⁹⁶ *Rhetoric and Reform. A Case Study of Institution Building in Montenegro 1998-2001*, ESI Report, 28 VI 2001, s. 24.

⁹⁷ Przeprowadzone badania opinii publicznej wskazywały na negatywne nastawienie Czarnogórców wobec propozycji powołania suwerennego państwa ze stolicą w Podgoricy. Problematiczne okazały się również przedłużające się dyskusje na tematy związane ze szczegółami technicznymi ewentual-

że przeprowadzone w marcu 2001 r. badanie opinii publicznej wykazało, że niezależność Czarnogóry wybrałoby zaledwie 55% respondentów⁹⁸. Przedłużające się rozmowy na temat przyszłego kształtu Jugosławii znalazły rozwiązanie dopiero 14 marca 2002 r.⁹⁹ Przedstawiciele rządów Czarnogóry, Serbii i Jugosławii podpisali porozumienie w sprawie przekształcenia Jugosławii w unię Serbii i Czarnogóry¹⁰⁰. Podgorica zobowiązała się nie przeprowadzać niepodległościowego referendum w przeciągu kolejnych trzech lat. Natomiast szczegółowe kwestie dotyczące kształtu unii państw miały być jak najszybciej uzgodnione. Wkrótce po podpisaniu umowy rząd mniejszościowy Filipa Vujanovicia stracił poparcie liberałów i socjaldemokratycznych ministrów¹⁰¹. Następstwem kryzysu rządowego była coraz słabsza pozycja DPS oraz przejście inicjatywy w parlamencie przez opozycję. Taki stan rzeczy nie utrzymał się długo, gdyż zarządzono przyspieszone wybory do Skupstiny.

Tradycyjnie rywalizacja o mandaty rozegrała się pomiędzy dwoma koalicjami. Pierwsza, „O europejską Czarnogórę” (*Demokratska lista za evropsku Crna Goru*: DPS, SDP), z Milo Djukanowiciem na czele, domagała się usamodzielnienia republiki. Natomiast Predrag Bulatović¹⁰² i koalicja „Razem na rzecz przemian” (*Zajedno za promjene*: SNP, NS, SNS) opowiadała się za utrzymaniem unii Serbii i Czarnogóry. Rezultat wyborów parlamentarnych z 20 października 2002 r. po raz kolejny okazał się korzystny dla proniepodległościowej opcji politycznej. Koalicja „O europejską Czarnogórę” zdobyła 47,7% głosów (39 mandatów z 75), natomiast proserbscy oponenci uzyskali blisko o 10% mniejsze poparcie (37,8%, 30 mandatów)¹⁰³. W ramach przygotowań do grudniowych wyborów prezydenckich Djukanović dość nieoczekiwanie zrezygnował z rywalizacji, obejmując fotel premiera Czarnogóry. Kandydatem DPS został cieszący się dużym poparciem społecznym były premier Filip Vujanović. Pomimo uzyskania aż 84% głosów Vujanović nie został prezyden-

---

nego referendum. W końcu na przełomie 2001/2002 r. w obronie jednolitego państwa wystąpili zachodnioeuropejscy politycy, m.in. Javier Solana, który poparł tendencje federalistyczne i przeciwstawił się podziałowi Jugosławii na dwa państwa, W. Walkiewicz, *Jugosławia. Państwa sukcesyjne*, Warszawa 2009, s. 320; *Sovereignty, Europe and the Future of Serbia and Montenegro. A Proposal for International Mediation*, ESI Discussion Paper, 12 II 2001, s. 8.

⁹⁸ B. Huszka, *The Dispute...*, s. 47.

⁹⁹ O relacjach na linii Belgrad–Podgorica przed podpisaniem porozumienia z 14 III 2002 r. zob.: *Politics, Interests and the Future of Yugoslavia. An Agenda for Dialogue*, ESI Discussion Paper, 26 XI 2001, s. 1-7.

¹⁰⁰ *Nowe państwo na Bałkanach*, „Rzeczpospolita” 2002, 15 III.

¹⁰¹ Bezpośrednią przyczyną kryzysu rządowego był brak zgody DPS na wspólne negocjacje z socjaldemokratami z SDP i liberałami na temat kształtu FRJ, F. Bieber, *Montenegrin Politics...*, s. 37.

¹⁰² Predrag Bulatović (nie mylić z Momirem Bulatoviciem, byłym prezydentem) przejął przywództwo nad opozycją w 2001 r.

¹⁰³ Kolejni w stawce liberałowie (LSCG) uzyskali 5,7% (4 mandaty), a Demokratyczna Koalicja – Jedność Albańczyków (DUA, DS) 2,5% (2 mandaty), R. Bilski, *Zapowiedź końca federacji*, „Rzeczpospolita” 2002, 22 X.

tem z powodu zbyt niskiej frekwencji¹⁰⁴. W ten sposób u progu 2003 r. Czarnogóra nadal pozostawała na rozdrożu pomiędzy opcją wspólnego państwa z Serbią a perspektywą stworzenia niepodległego państwa.

3. CZARNOGÓRA W PIERWSZEJ DEKADZIE XXI WIEKU

3.1. Serbia i Czarnogóra w latach 2003-2006

Układ z 14 marca 2002 r. określił powstanie nowego organizmu państwowego będącego związkiem dwóch republik – Serbii i Czarnogóry¹⁰⁵. Głównym warunkiem porozumienia było ustanowienie wspólnych organów władzy, których zadaniem miało być zaprowadzenie równowagi politycznej pomiędzy Belgradem a Podgoricą¹⁰⁶. Uzgodniono, że do końca 2002 r. parlamenty republikańskie oraz parlament federalny FRJ uchwałą wspólną *Kartę konstytucyjną Unii Państwowej Serbii i Czarnogóry*. Procedura wdrażania nowej konstytucji przedłużyła się, ale ostatecznie 4 lutego 2003 r. doszło do jej finalizacji. Po jedenastu latach Federalna Republika Jugosławii przestała istnieć, a w jej miejsce powstała „unia” Serbii i Czarnogóry¹⁰⁷.

Ustawa zasadnicza, legitymizując ustrój polityczny Serbii i Czarnogóry, nadała związkowi obu republik cechy właściwe o wiele bardziej konfederacji niż federacji¹⁰⁸. Do istotnych zasad konstytucyjnych należało zaliczyć wprowadzoną zasadę równości republik czy też zasadę suwerenności republik¹⁰⁹. W świetle ustaleń konstytucyjnych unię państwową w równym stopniu konstytuowały zarówno Serbia, jak i Czarnogóra. Niezwykle ważnym zapisem było prawo republik do referendum niepodległościowego po upływie trzech lat istnienia federacji¹¹⁰. W ten sposób zagwarantowano prawną możliwość ustanowienia suwerenności przez którąś z republik składowych oraz automatyczne rozwiązanie unii. Jeszcze w lutym 2003 r. parlamenty republikańskie (w wyborach pośrednich) wyłoniły 126 deputowanych do

¹⁰⁴ Frekwencja wyborcza 22 XII 2002 r. wyniosła 46% (wymagana dla ważności wyborów 50% + 1 głos). Na temat wyborów prezydenckich z 2002 r. zob.: R. Bilski, *Czarnogórcy pozostali w domach*, „Rzeczpospolita” 2002, 23 XII.

¹⁰⁵ J. Wojnicki, *System konstytucyjny Serbii i Czarnogóry*, Warszawa 2005, s. 13.

¹⁰⁶ Wspólne organy władzy, tj.: jednoizbowy parlament, wspólny prezydent (pełniący funkcję głowy państwa oraz szefa rządu), rząd federalny składający się z pięciu resortów (spraw zagranicznych, obrony, międzynarodowych stosunków gospodarczych, wewnętrznych stosunków gospodarczych, ochrony praw człowieka i mniejszości) oraz wspólny Sąd Serbii i Czarnogóry, *tamże*, s. 13.

¹⁰⁷ 4 II 2003 r. parlament federalny FRJ uchwalił *Kartę konstytucyjną Serbii i Czarnogóry*, *Tchnąć życie w nowe państwo*, „Rzeczpospolita” 2003, 5 II.

¹⁰⁸ E. Bujwid-Kurek, *Państwa południowosłowiańskie...*, s. 184.

¹⁰⁹ *Constitutional Charter of the State Union of Serbia and Montenegro*, art. 2.

¹¹⁰ *Tamże*, art. 60.

jednoizbowego Zgromadzenia Serbii i Czarnogóry¹¹¹. Wśród wybranych posłów 91 reprezentowało Serbię, a 35 Czarnogórę¹¹². Najliczniejszą reprezentację posiadała Demokratyczna Opozycja Serbii (DOS) oraz Demokratyczna Partia Socjalistów (DPS)¹¹³. Kolejnym krokiem było wybranie przez związkowy parlament prezydenta Serbii i Czarnogóry, pełniącego obowiązki nie tylko głowy państwa, ale też szefa rządu¹¹⁴. Już 17 marca Zgromadzenie Serbii i Czarnogóry przekazało uprawnienia prezydenckie w ręce Svetozara Marovicia, polityka wywodzącego się z czarnogórskiego DPS¹¹⁵. W podobny sposób został wyłoniony rząd związkowego państwa, składający się z pięciu ministerstw¹¹⁶.

Tymczasem w Czarnogórze odbyły się ponowne wybory prezydenckie. Niestety, 9 lutego 2003 r. głosowało zaledwie 47% wyborców, co powtórnie oznaczało nieważność wyborów. Wygrał, jak poprzednio, Filip Vujanović z poparciem rządu 82%¹¹⁷. W konsekwencji niemożności wyłonienia prezydenta Czarnogóry zniesiono wymóg uczestnictwa 50%+1 uprawnionych do głosowania niezbędnych dla ważności wyborów¹¹⁸. Kolejne, już trzecie od grudnia 2002 r. wybory prezydenckie przeprowadzono w maju 2003 r. Oprócz Vujanovicia w stawce liczyło się jeszcze dwóch kandydatów: liberał Miodrag Ziković oraz niezależny polityk Dragan Hajduković¹¹⁹. Ostatecznie, zdobywając nieco ponad 64% głosów przy frekwencji 48%, prezydentem został były premier Filip Vujanović. Vujanović zjednał sobie wyborców m.in. obietnicą, że po trzech latach rozpisze referendum w sprawie przyszłości Czarnogóry i otworzy jej drogę do utworzenia samodzielnego państwa¹²⁰.

Kwestia niepodległości miała wpływ na przeprowadzony w 2003 r. spis narodowościowy w Czarnogórze. Dość nieoczekiwanie liczba Czarnogórców obniżyła się z 380,5 do 273,4 tys., co stanowiło ok. 40,6% całej populacji państwa (w 1991 r. – 61,8%)¹²¹. Jednocześnie serbską przynależność etniczną zadeklarowało aż 201,9 tys. ludzi, czyli

¹¹¹ Wybory powszechne do parlamentu Serbii i Czarnogóry przewidziano na 2005 r. O uprawnieniach związkowego parlamentu zob.: J. Wojnicki, *System konstytucyjny...*, s. 37-44.

¹¹² E. Bujwid-Kurek, *Państwa pojugosłowiańskie...*, s. 154.

¹¹³ Demokratyczna Opozycja Serbii (DOS) uzyskała 46 mandatów, Demokratyczna Partia Socjalistów (DPS) – 19 mandatów, Demokratyczna Partia Serbii (DSS) – 17 mandatów, Socjalistyczna Partia Ludowa (SNP) – 14 mandatów, Socjalistyczna Partia Serbii (SPS) – 12 mandatów, Serbska Partia Radykalna (SRS) – 8 mandatów, Partia Serbskiej Jedności (SSJ) – 5 mandatów, inne partie (NS, LS CG, DSS CG) – 5 mandatów. Dane za: J. Wojnicki, *System konstytucyjny...*, s. 79.

¹¹⁴ O uprawnieniach prezydenta Serbii i Czarnogóry zob.: *tamże*, s. 45-48.

¹¹⁵ Svetozar Marović pełnił obowiązki prezydenckie do 3 VI 2006 r. (do czasu rozwiązania unii Serbii i Czarnogóry).

¹¹⁶ O uprawnieniach rządu Serbii i Czarnogóry zob.: J. Wojnicki, *System konstytucyjny...*, s. 49-52.

¹¹⁷ R. Bilski, *Czarnogóra nadal bez prezydenta*, „Rzeczpospolita” 2003, 10 II.

¹¹⁸ W. Walkiewicz, *Jugosławia...*, s. 372.

¹¹⁹ Miodrag Zivković zdobył 31,4%, natomiast Dragan Hajduković 4,2% głosów.

¹²⁰ R. Bilski, *Filip Vujanović prezydentem*, „Rzeczpospolita” 2003, 12 V.

¹²¹ Według spisu narodowościowego Czarnogórę w 2003 r. zamieszkiwało 672,7 tys. ludzi (w 1991 r. 615,4 tys.), P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, s. 123.

ok. 30% obywateli Czarnogóry. Dla przypomnienia – według spisu z 1991 r. Serbów było zaledwie 57,2 tys. i stanowili tylko nieco ponad 9% czarnogórskiego społeczeństwa. Wynika z tego, że wielu Czarnogórców zmieniło swoją opcję narodowościową i w spisie z 2003 r. podało narodowość serbską¹²². Zaistniały przypadek tłumaczono przywiązaniem sporej części Czarnogórców do idei wspólnego państwa z Serbami. Po za tym gros ludzi obawiało się ekspansji albańsko-muzułmańskiej, przed którą Podgorica bez wsparcia Belgradu mogłaby się nie obronić¹²³. W 2003 r. inne mniejszości narodowe stanowiły ok. 30% mieszkańców republiki, w tym Bośniacy 9,4% (63,3 tys.), Albańczycy 7,1% (47,7 tys.), Muzułmanie 4,3% (28,7 tys.). Wykaz narodowościowy zarysował dość niepokojącą sytuację etniczną w nadadriatyckiej republice. Czarnogórcy stanowili mniej niż połowę mieszkańców, w ten sposób idea niepodległego państwa traciła na znaczeniu¹²⁴.

W tym czasie zaczęła się jednak rodzić nowa siła polityczna. Była to Grupa dla Zmian (Grupa za Promjene), oferująca praktyczne rozwiązania dla czarnogórskiej gospodarki¹²⁵. Jej ideą przewodnią oprócz przeprowadzenia koniecznych reform gospodarczych było promowanie idei wstąpienia Czarnogóry do Unii Europejskiej. Zmiany na scenie partyjnej sprzęgły się ze spadkiem poparcia dla rządu Djukanovicia. Ciągący się od kilku lat proceder przemytu papierosów, w który zamieszany był osobiście premier, rodził wiele pytań i dyskusji społecznych¹²⁶.

Pomimo wewnętrznych problemów Czarnogóry kwestią najwyższej wagi nadal pozostawała sprawa przyszłego statusu republiki. W lutym 2005 r. prezydent Vujanović wraz z premierem Djukanoviciem przekazali władzom serbskim projekt porozumienia likwidującego wspólne państwo¹²⁷. Argumentowano, że dwóm niezależnym, ale współpracującym ze sobą państwom łatwiej będzie osiągnąć postępy w procesie integracji ze strukturami unijnymi¹²⁸. Czarnogórcy władarze mieli świadomość, że nieskuteczna współpraca Belgradu z Trybunałem w Hadze zamyka drogę zarówno do Unii Europejskiej, jak i do Sojuszu Północnoatlantyckiego nie tylko Serbii, ale też Czarnogórze. Tymczasem opozycja z Predragiem Bulatoviciem na czele odrzuciła ideę ustanowienia dwóch niezależnych państw. W podobny sposób

¹²² *Tamże*.

¹²³ *Tamże*, s. 124.

¹²⁴ *Problem przyszłości Czarnogóry staje się tym bardziej skomplikowany, że według najnowszych danych Czarnogórcy stanowią tylko 40% jej obywateli. Byłoby to zatem, w razie uzyskania statusu państwa, pierusze w Europie państwo narodowe, w którym naród państwowy liczy mniej niż 50% obywateli*, M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii. Jugosłowiańskie lustro międzynarodowej polityki*, Warszawa 2005, s. 467.

¹²⁵ Grupa dla Zmian (Grupa za Promjene) powstała we wrześniu 2002 r., założyli ją ekonomiści i prawnicy jako swego rodzaju organizację pozarządową, jej liderem był Nebojša Medojević. Po ogłoszeniu niepodległości przez Czarnogórę w 2006 r. Grupa dla Zmian przekształciła się w ugrupowanie liberalnej centroprawicy pod nazwą Ruch dla Zmian (Pokret za Promjene).

¹²⁶ M. Waldenberg, *Rozbicie Jugosławii...*, s. 380.

¹²⁷ *Czarnogóra chce rozvodu z Serbią*, „Rzeczpospolita” 2005, 24 II.

¹²⁸ W. Walkiewicz, *Jugosławia...*, s. 453.

zareagował prezydent Serbii, powołując się na układ między republikami z 2002 r., w którym zaznaczono prawo obu republik do referendum niepodległościowego po trzyletnim okresie istnienia dualnego państwa¹²⁹.

Napięcie w relacjach między Belgradem a Podgoricą z upływem czasu narastało, dlatego też idea powołania niezależnego czarnogórskiego państwa stawała się coraz bardziej realna¹³⁰. Już w październiku 2005 r. w wielu miejscowościach odbyły się wiece, na których Czarnogórcy wyrażali swoje poparcie dla uniezależnienia się od Serbii. Na te wydarzenia natychmiast zareagował Koštunica (serbski premier), obwieszcza-
jąc na forum Rady Bezpieczeństwa ONZ, że Czarnogóra nie uzyska od Belgradu zgody na odłączenie się¹³¹. Podobnie na sprawę zapatrywali się przedstawiciele Unii Europejskiej. Unijni decydenci podkreślali, że ewentualna niepodległość Czarnogóry może wpłynąć destabilizująco na całe Bałkany, zwłaszcza na Bośnię i Hercegowinę oraz Kosowo. Mimo nacisków ze strony Brukseli premier Djukanović nadal obstawał przy zdaniu, że nie ma alternatywy dla rozwiązania unii z Serbią. Ostatecznie 21 maja 2006 r. w Czarnogórze odbyło się referendum niepodległościowe mające zdecydować o przyszłości związkowego państwa¹³². W Belgradzie na poczynania władz z Podgoricy patrzono z pewnym niepokojem i zirytowaniem. Prezydent Serbii i Czarnogóry obawiał się, że ewentualne zwycięstwo strony proniepodległościowej może doprowadzić do zamieszek w obu republikach. Do dialogu włączyła się również Serbska Cerkiew Prawosławna, która oficjalnie wsparła lidera Bloku dla Wspólnego Państwa Serbii i Czarnogóry Predraga Bulatovicia. Unia Europejska, borykająca się z utrzymaniem stabilności w regionie i wciąż problematyczną sytuacją w Kosowie, obstawała przy idei niepodzielnego państwa¹³³. Ruch dla Niepodległości Czarnogóry nie popierał zachowawczych postaw Belgradu i Brukseli, wskazując na konieczność stworzenia niepodległego państwa. Oskarżano serbskie władze, że swoją polityką opóźniają rozwój Czarnogóry. W celu przekonania czarnogórskich obywateli do idei suwerennego państwa premier Djukanović obiecał podróżowanie bez wiz, szybszą integrację z UE i nową Czarnogórę, bez podziałów etnicznych. Wynik referendum dał zwycięstwo opcji niepodległościowej, gdyż 55,5% głosujących opowiedziało się za wyjściem Czarnogóry ze związku z Serbią¹³⁴. Należy zaznaczyć, że potwierdziła się duża rozbieżność zdań w poszczególnych regionach, wynikająca w głównej mierze ze

¹²⁹ Układ z 14 III 2002 r. wszedł w życie 4 II 2003 r., tak więc zarówno Serbia, jak i Czarnogóra miały prawo do rozpisania niepodległościowego referendum po 4 II 2006 r.

¹³⁰ W czerwcu 2005 r. wybuchł spór między Serbską Cerkwią Prawosławną a władzami administracyjnymi Podgoricy o cerkiew wybudowaną bez zgody władz, natomiast we wrześniu głośno było o czarnogórskim ministrze obrony Serbii i Czarnogóry Prvoslavie Daviniću, który wydał 300 mln euro na sprzęt wojskowy, znacznie przekraczający potrzeby sił zbrojnych, W. Walkiewicz, *Jugosławia...*, s. 454.

¹³¹ *Czarnogóra igra z ogniem*, „Rzeczpospolita” 2005, 24 X.

¹³² W referendum zadano pytanie: „Czy chcesz, by Czarnogóra stała się niepodległym państwem z pełną międzynarodową i prawną legitymacją?”.

¹³³ *Unia nie chce niepodległości Czarnogóry*, „Rzeczpospolita” 2006, 22 V.

¹³⁴ E. Bujwid-Kurek, *Państwa południowosłowiańskie...*, s. 182.

zróznicowania etnicznego¹³⁵. W ten sposób kolejna próba stworzenia jugosłowiańskiego państwa nie udała się i już po trzech latach wspólnego bytu związek Serbii i Czarnogóry uległ rozwiązaniu.

3.2. Relacje niepodległej Republiki Czarnogóry z Republiką Serbii

Już na początku czerwca 2006 r. serbski premier zapowiedział, że wszelkie kwestie prawne umożliwiające powołanie niezależnych państw zostaną uregulowane. Koštunica podkreślił, że działania serbskich władz nie przyczyniły się do separacji republik, a wręcz przeciwnie – miały na celu umocnienie i zachowanie związku Serbii z Czarnogorą¹³⁶. Serbski premier negatywnie odniósł się do procedury czarnogórskiego referendum, zgodnie z którą Czarnogórcy mieszkający w Serbii nie byli uprawnieni do głosowania¹³⁷. Pomimo wzajemnych oskarżeń 3 czerwca czarnogórski parlament proklamował niepodległość, a dwa dni później uczyniła to Republika Serbii. Zgodnie z umową związkową polityczną sukcesorką dotychczas istniejącego państwa Serbii i Czarnogóry została Serbia, dzięki czemu Czarnogóra zyskała możliwość bezproblemowego ubiegania się o członkostwo w różnych organizacjach międzynarodowych¹³⁸. 5 czerwca parlament Serbii uznał niepodległość Republiki Czarnogóry, natomiast dziesięć dni później serbski rząd zobowiązał się do ustanowienia jak najlepszych stosunków dyplomatycznych z sąsiadem¹³⁹. Już 22 czerwca ministrowie spraw zagranicznych Serbii oraz Czarnogóry podpisali protokół, na mocy którego wznowiono relacje polityczne między Belgradem a Podgoricą¹⁴⁰. Wkrótce asygnowa-

¹³⁵ Opcja niepodległościowa największym poparciem cieszyła się w przygranicznych opsztinach, w których przeważały mniejszości narodowe (Albańczyk, Bośniacy): Rožaje (91,3%) oraz Ulcinj (88,5%), a najniższym w opsztinach o serbskim charakterze: Plužine (24,3%) oraz Andrijevica (27,7%), natomiast w stołecznej Podgoricy była to niewielka przewaga opcji proniepodległościowej (53,7%), zob.: <http://www.snp.co.me/strana.asp?kat=1&id=4944>, 1 III 2012.

¹³⁶ *Serbia Prepares Measures Defining its Status as Serbia-Montenegro's Successor*, 1 VI 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=23995>, 1 III 2012.

¹³⁷ Około 270 tys. osób mieszkających w Serbii miało czarnogórskie korzenie, prawdopodobnie gdyby referendum przeprowadzono również na obszarze Serbii, lepszy wynik zanotowałaby opcja utrzymania związku Serbii i Czarnogóry. Serbskie władze negatywnie odnosiły się również do stanowiska Komisji Weneckiej sugerującej 55-procentowy próg dla opcji niepodległej Czarnogóry, według Belgradu najlepsza byłaby większość bezwzględna, zob.: *Opinion on the Compatibility of the Existing Legislation in Montenegro Concerning the Organisation of Referendums with Applicable International Standards Adopted by the Venice Commission at its 64th Plenary Session (Venice, 16-17 XII 2005)*, European Commission for Democracy through Law, Strasbourg, 19 XII 2005.

¹³⁸ I. Stawowy-Kawka, *Kraje byłej Jugosławii 1995-2007*, [w:] *Najnowsza historia świata*, t. 4: 1995-2007, red. A. Patek, J. Rydel, J.J. Węc, Kraków 2008, s. 239; *Parliament Confirms Decision on Transferring Jurisdiction from Serbia-Montenegro to Serbia*, 5 VI 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=24055>, 1 III 2012.

¹³⁹ *Government Brings Decision on Recognising Montenegro*, 15 VI 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=24346>, 1 III 2012.

¹⁴⁰ *Serbia, Montenegro Sign Protocol on Diplomatic Relations*, 23 VI 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=24671>, 1 III 2012.

no bardzo ważne z punktu widzenia obu partnerów porozumienie w sprawie wzajemnych praw i zobowiązań finansowych. Serbski minister finansów Mladjan Dinkić zaznaczył, że Republika Serbii przejęła dług w wysokości 8,8 mld dolarów, dlatego też majątek finansowy byłej Jugosławii został podzielony w stosunku: 94,12% dla Serbii i 5,88% dla Czarnogóry. Czarnogórski kontrpartner Igor Lukšić zaaprobował ustanowione warunki, a także wyraził zainteresowanie negocjacjami w innych obszarach polityki¹⁴¹.

We wrześniu odbyły się w Czarnogórze wybory parlamentarne. Bezapelacyjnie ponownie wygrała koalicja Djukanovicia DPS-SDP, zdobywając ok. 48% głosów i 41 mandatów. Główny oponent Djukanovicia Predrag Bulatović i jego sojusz SNP-SN-DSS zdołali uzyskać zaledwie 14% głosów i 11 mandatów¹⁴². Nowym premierem został wywodzący się z DPS Željko Šturanović¹⁴³.

Stosunki serbsko-czarnogórskie uległy pogorszeniu już w listopadzie 2006 r. Przyczyną nieporozumienia było nawiązanie przez rząd Czarnogóry sąsiedzkich stosunków z władzami Kosowa¹⁴⁴. Belgrad uznał, że deklaracja Podgoricy bezpośrednio narusza suwerenność oraz integralność terytorialną Serbii. Premier Koštunica ostrzegł Czarnogórców przed poważnymi konsekwencjami, jakie może przynieść nierozważna decyzja¹⁴⁵. Podgorica nie mogła sobie pozwolić na zerwanie sojuszniczych więzi z Serbami, dlatego też dobre relacje zostały szybko przywrócone. W połowie 2007 r. serbski wicepremier Božidar Djelić zadeklarował, że oczekuje od Czarnogóry poszanowania integralności terytorialnej swojego państwa, a także poparcia dla serbskiego planu odnośnie do przyszłego statusu Kosowa. W odpowiedzi czarnogórska wicepremier Gordana Djurović zastrzegła, że Czarnogóra pozostanie w tej sprawie neutralna i będzie przestrzegać decyzji Rady Bezpieczeństwa ONZ¹⁴⁶. Podobnie przebiegały czerwcowe rozmowy między ministrami spraw zagranicznych obu państw. Vuk Jeremić dał do zrozumienia Milanowi Roćenowi, że kosowska deklaracja niepodle-

¹⁴¹ *Serbia, Montenegro Sign Agreement on Mutual Financial Right and Obligations*, 10 VII 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=25191>, 1 III 2012.

¹⁴² Wyniki wyborów parlamentarnych z 10 IX 2006 r. były następujące: DPS-SDP – 48% głosów (41 mandatów), SL – 14,7% (12 mandatów), SNP-SN-DSS – 14% (11 mandatów), PZP (Ruch na rzecz Zmian) – 13,2% (11 mandatów), LP-BS (Partia Liberalna i Bośniacka Partia) – 3,8% (3 mandaty), BARTHI (Koalicja Demokratyczny Związek w Czarnogórze – Partia Dobrobytu Demokratycznego) – 1 mandat, DUA (Demokratyczna Unia Albańczyków) – 1 mandat, AA (Albańska Alternatywa) – 1 mandat, *Na drodze do UE i NATO*, „Rzeczpospolita” 2006, 11 IX.

¹⁴³ Milo Djukanović jeszcze przed wyborami zadeklarował, że nie będzie ubiegać się o stanowisko premiera Czarnogóry, a na swojego następcę asygnował właśnie Šturanovicia.

¹⁴⁴ *Independent Montenegro. Early Assessment and Prospect for Euro-Atlantic Integration*, NATO Committee Reports, 2007 Spring Session, s. 7.

¹⁴⁵ *Stance of Official Podgorica that Kosovo is Montenegro's Neighbor Directly Infringes on Serbia's Sovereignty and Territorial Integrity*, 5 XI 2006, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=28588>, 1 III 2012.

¹⁴⁶ *Serbia Expects Montenegro's Support for Resolution of Kosovo Status*, 9 VII 2007, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=36267>, 1 III 2012.

głości może być niezwykle niebezpieczna dla regionalnej równowagi¹⁴⁷. Roćen już we wrześniu 2007 r. złożył rewizytę w Belgradzie, podczas której zapewnił serbskiego wicepremiera Bożidara Djelicia, że celem czarnogórskiej polityki jest utrzymanie przyjaznych stosunków z Serbią¹⁴⁸. Poza tym z powodzeniem zakończono toczący się od lipca spór o biskupa Filareta, który prowadząc głódówkę na serbsko-czarnogórskim przejściu granicznym, wywołał międzynarodowy skandal¹⁴⁹.

Pod koniec 2007 r. często poruszanym tematem nie tylko w Serbii, ale i w Czarnogórze był problem przyszłego statusu Kosowa. Jeszcze w listopadzie na spotkaniu w Podgoricy ministrowie obrony Dragan Šutanovac z Serbii i Boro Vučinić z Czarnogóry zawarli umowę o współpracy obronnej obydwu państw. Główną kwestią sporną wymagającą szybkiego uregulowania były wzajemne roszczenia do mienia wojskowego po byłym państwie związkowym. Przy okazji serbski minister obrony docenił czarnogórskie poparcie dla pokojowego rozwiązania napiętej sytuacji w Kosowie. Natomiast Vučinić zaznaczył, że wspiera mający utrzymać regionalną stabilność dialog między Belgradem a Prisztiną¹⁵⁰. W lutym 2008 r., na dwa miesiące przed wyborami prezydenckimi w Czarnogórze, na stanowisko premiera powrócił Milo Djukanović¹⁵¹. Popularny polityk oskarżany o nielegalną prywatyzację przedsiębiorstw państwowych wycofał się z życia politycznego w 2006 r., jednakże nadal przewodniczył swojej partii. Djukanović zapowiedział kontynuowanie prozachodniej polityki, co zwiastowało, że Czarnogóra miała dystansować się od pogrążonej w kryzysie Serbii¹⁵². W tym samym czasie Kosowo ogłosiło akt niepodległości, który bezpośrednio zrodził problem ustanowienia relacji dyplomatycznych między Podgoricą a Prisztiną. Czarnogórcy ze względu na bliskie relacje łączące ich z Serbami powstrzymali się od uznania suwerenności Kosowa, jednakże reakcja ta była dwuznaczna. Czarnogóra nie przyłączyła się do grupy państw stanowczo odrzucających niezależność Kosowa. Przez następnych kilka miesięcy nadadriatyckie państwo było pochłonięte wewnętrznymi sprawami. W kwietnio-

¹⁴⁷ *Any Unilateral Move in Resolving Kosovo Issue May Bring Instability to Region*, 6 VII 2007, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=36162>, 1 III 2012.

¹⁴⁸ *Serbia, Montenegro Should Promote Good Neighborly, Friendly Relations*, 7 IX 2007, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=38080>, 1 III 2012.

¹⁴⁹ Biskup Serbskiej Cerkwi Prawosławnej Filaret protestował przeciw zakazowi wstępu na terytorium Czarnogóry. Filaret, którego diecezja rozciąga się również na część Czarnogóry, podejmował kolejne próby przekroczenia granicy, a pod koniec sierpnia rozpoczął głódówkę. W jego obronie wystąpiły ugrupowania serbskich nacjonalistów w Czarnogórze i Serbii. 8 września władze Czarnogóry zgodziły się na wjazd biskupa na terytorium kraju, *Serbia–Czarnogóra: spór o niechcianego biskupa*, „BEST OSW” 2007, 22 VIII; *Serbia–Czarnogóra: biskup ocalony, relacje zagrożone*, „BEST OSW” 2007, 27 IX, [online] <http://www.osw.waw.pl/sites/default/files/BEST19.pdf>, 1 III 2012.

¹⁵⁰ *Serbia, Montenegrin Defence Ministries Sign Agreement on Cooperation*, 20 XI 2007, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=40948>, 1 III 2012.

¹⁵¹ Przyczyną przedwczesnego odejścia premiera Šutanovicia były problemy zdrowotne (rak płuc).

¹⁵² *Czarnogóra: Djukanović znowu premierem*, „Tydzień na Wschodzie” 2008, 13 II, [online] <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2008-02-13/czarnogora-djukanovic-znowu-premierem>, 1 III 2012.

wych wyborach prezydenckich ponownie wygrał Filip Vujanović¹⁵³. W ten sposób utrzymał się duet Djukanović–Vujanović rządzący państwem od bez mała dekady. Dopiero 9 października 2008 r. władze Czarnogóry zdecydowali się uznać kosowską niepodległość¹⁵⁴.

Odpowiedź z Belgradu była natychmiastowa i zwiastowała pogorszenie się relacji z sąsiadem. Jeszcze tego samego dnia (9 października) ze stolicy Serbii został wydalony czarnogórski ambasador¹⁵⁵. Prezydent Tadić w swoim oświadczeniu określił decyzję sąsiadów jako głęboko niewłaściwą, sprzeczną z międzynarodowym prawem i nie służącą dobrosąsiedzkim stosunkom¹⁵⁶. Były premier Vojislav Koštunica posunął się dalej, zaznaczając, że Serbia powinna podać Czarnogórę do międzynarodowego sądu. Wicepremier Ivica Dačić zauważył, że po raz pierwszy w historii Podgorica poczyniła ruch skierowany przeciwko Serbii¹⁵⁷. Niespodziewana decyzja sąsiada spowodowała opóźnienie rozpoczętych na początku października negocjacji w sprawie przyznania podwójnego obywatelstwa Serbom i Czarnogórcom mieszkającym w byłym państwie związkowym. Dopiero pod koniec roku serbscy partnerzy postanowili podpisać stosowną umowę¹⁵⁸. Premier Mirko Cvetković (od 7 czerwca 2008 r.), odznaczający się prounijnym nastawieniem, szybko odbudował dobre relacje z Podgoricą. Jeszcze w grudniu Djelić w imieniu serbskiego rządu pogratulował Czarnogórze uzyskania statusu kandydata do Unii Europejskiej. Wicepremier podkreślił, że jest to ważne wydarzenie nie tylko dla Czarnogóry, ale też dla innych państw Bałkanów Zachodnich, mających unijne aspiracje¹⁵⁹.

W kolejnych miesiącach proces stabilizacji i poszerzania zakresu stosunków serbsko-czarnogórskich uległ przyspieszeniu. Jeszcze w październiku 2009 r. premierzy Cvetković i Djukanović potwierdzili, że serbsko-czarnogórska współpraca gospo-

¹⁵³ Filip Vujanović wygrał już w pierwszej turze wyborów, zdobywając prawie 52% głosów, drugi był Andrija Mandić (SNS) z 19,5% głosów, a trzeci Nebojša Medojević (PZP), na którego głosowało 16,7% wyborców. Zob.: *Vujanović wygrał wybory prezydenckie w Czarnogórze*, 8 IV 2008, [online] <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80708,5098906.html>, 1 III 2012.

¹⁵⁴ *Sojusznicy Serbii uznają niepodległość Kosowa*, „Rzeczpospolita” 2008, 10 X; *Uznanie niepodległości Kosowa przez Czarnogórę i Macedonię*, „BEST OSW” 2008, 16 X, [online] <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2008-10-16/uznanie-niepodleglosci-kosowa-przez-czarnogore-i-macedonie>, 1 III 2012.

¹⁵⁵ *Serbia Expels Montenegrin Ambassador*, 9 X 2008, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=49418>, 1 III 2012.

¹⁵⁶ *Napięte relacje Serbii z Macedonią i Czarnogórą*, „Rzeczpospolita” 2008, 10 X.

¹⁵⁷ *Macedonia, Montenegro's Decision to Destabilise Region*, 11 X 2008, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=49468>, 1 III 2012.

¹⁵⁸ *Agreement on Dual Citizenship Very Important for Citizen of Both Serbia and Montenegro*, 20 XI 2008, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=50930>, 1 III 2012; *Dual Citizenship Agreement with Montenegro Must Be a Compromise*, 8 XII 2008, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=51489>, 1 III 2012.

¹⁵⁹ *Djelic Congratulates Montenegro on its EU Candidacy Bid*, 15 XII 2008, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=51706>, 1 III 2012; *Czarnogóra złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej*, „BEST OSW” 2008, 17 XII, [online] <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/best/2008-12-17/czarnogora-zlozyla-wniosek-o-czlonkostwo-w-ue>, 1 III 2012.

darczą odznacza się dużą dynamiką i optymistycznymi prognozami¹⁶⁰. Natomiast minister spraw zagranicznych Serbii Vuk Jeremić w dobitny sposób podsumował partnerskie relacje, stwierdzając, że Serbia i Czarnogóra zawsze były i pozostaną najbliższymi sobie sąsiadami¹⁶¹.

4. AKTUALNY OBRAZ CZARNOGÓRY

4.1. Sytuacja polityczna

Na mocy konstytucji z 22 października 2007 r. Czarnogóra jest niezależnym i suwerennym państwem z republikańską formą rządów¹⁶². Władzę ustawodawczą stanowi jednoizbowy parlament, w którego skład może wejść maksymalnie 81 posłów, wybieranych na czteroletnią kadencję¹⁶³. Władzę wykonawczą stanowi prezydent oraz rząd. Prezydent wybierany jest w bezpośrednich i tajnych wyborach na pięcioletnią kadencję¹⁶⁴. Natomiast rząd, na którego czele stoi premier, jest wyłaniany z większości parlamentarnej i funkcjonuje równocześnie z kadencją parlamentu¹⁶⁵.

Ostatnie wybory parlamentarne miały miejsce 29 marca 2009 r. i były konsekwencją skróconej kadencji parlamentu. Powodem rozwiązania Skupsztiny była, jak to określiła rządząca lewicowa koalicja, konieczność przyspieszenia procesu integracji Czarnogóry z UE i NATO¹⁶⁶. Wybory zgodnie z prognozami wygrała koalicja „Europejska Czarnogóra” (Demokratyczna Partia Socjalistów – DPS, Socjaldemokratyczna Partia Czarnogóry – SDP, Partia Bośniaków – BS oraz Chorwacka Inicjatywa Społeczna – HGI) pod przewodnictwem premiera Milo Djukanovicia z 51,9-procentowym poparciem. Drugi wynik, znacznie słabszy, należał tradycyjnie do SNP (Socjalistyczna Partia Ludowa) i wyniósł 16,8%. Liczące się rezultaty otrzymały również: Nowa Serbska Demokracja (Nova Srpska Demokratija) – 9,2% oraz Ruch na rzecz Zmian (Pokret za Promjene) – 6%¹⁶⁷. W ten sposób na 81 mandatów 48 przypadło koalicji Djukanovicia, 16 SNP-owi i odpowiednio osiem i pięć kolejnym siłom politycznym. Pozostałe cztery mandaty zostały rozdzielone między ugrupowania mniejszości narodowych. Po wyborach parlamentarnych czarno-

¹⁶⁰ *Excellent Economic Cooperation between Serbia, Montenegro*, 15 X 2009, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=59775>, 1 III 2012.

¹⁶¹ *Serbia, Montenegro Have Always Stood Together*, 27 I 2010, [online] <http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=62938>, 1 III 2012.

¹⁶² *The Constitution of Montenegro*, art. 1.

¹⁶³ *Tamże*, art. 83-84.

¹⁶⁴ *Tamże*, art. 96-97.

¹⁶⁵ *Tamże*, art. 102-103.

¹⁶⁶ Ł. Kobeszko, *Przedterminowe wybory w Czarnogórze*, 29 I 2009, [online] <http://www.psz.pl/tekst-16725/Przedterminowe-wybory-w-Czarnogorze>, 1 III 2012.

¹⁶⁷ Dane za: *Statistički godišnjak Crna Gora 2010*, Podgorica 2010, s. 33.

górski rząd skonstruował dotychczasowy premier Milo Djukanović (DPS), jednakże już kilkanaście miesięcy później zrezygnował ze stanowiska na rzecz proponowanego przez siebie Igora Lukšicia (DPS). W ten sposób od 29 grudnia 2010 r. funkcjonuje rząd Lukšicia, którego głównym priorytetem jest członkostwo Czarnogóry w Unii Europejskiej. Aktualnie urzędującym prezydentem pozostaje Filip Vujanović, ponownie wybrany na głowę państwa 6 kwietnia 2008 r. Co ważne, Vujanović, reprezentujący DPS, już w pierwszej turze zapewnił sobie urząd prezydencki, uzyskując 51,9% głosów. Godne podkreślenia jest to, że władza polityczna skupiona jest w rękach polityków wywodzących się z Demokratycznej Partii Socjalistów, zarówno prezydent, jak i premier oraz większość posłów w Skupshcinie to członkowie DPS. Pod tym względem opozycja w postaci SNP i innych pomniejszych partii nie ma realnego wpływu na politykę Podgoricy.

Priorytetem polityki zagranicznej czarnogórskiego państwa jest członkostwo w Unii Europejskiej i NATO. Podgorica postrzega akces do tych organizacji jako warunek kluczowy dla rozwoju państwa. Proces przybliżania się Czarnogóry do UE formalnie rozpoczął się w 2007 r. wraz z podpisaniem *Układu o stabilizacji i stowarzyszeniu*. Następnie w grudniu 2008 r. Podgorica złożyła wnioszek o członkostwo w Unii Europejskiej. Kolejny etap stanowiły rozmowy w obszarze różnych dziedzin gospodarki i polityki, m.in. na temat handlu czy ruchu wizowego¹⁶⁸. Ostatecznie 17 grudnia 2010 r. Czarnogóra uzyskała status kandydata do Unii Europejskiej. Równocześnie bałkańskie państwo stara się o przynależność do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Dotychczasowe osiągnięcia w tej materii to m.in. przystąpienie Czarnogóry do programu Partnerstwa dla Pokoju w 2006 r., ustanowienie Indywidualnego Planu Działań Partnerstwa między NATO a Czarnogórą w 2008 r., zaproszenie do Planu Działań na rzecz Członkostwa w NATO w 2009 r.¹⁶⁹

Ważnym celem polityki zagranicznej Podgoricy jest postęp w regionalnej kooperacji. Oczywiście w tej dziedzinie kluczowym kierunkiem są państwa byłej Jugosławii, także Albania oraz inni strategiczni partnerzy, jak Włochy, Niemcy, Austria, Węgry, Grecja oraz Bułgaria i Rumunia. Dotychczas czarnogórską państwowość uznały 133 państwa, dlatego też rozwój bilateralnych relacji z innymi państwami pozostaje istotnym dążeniem śródziemnomorskiego kraju¹⁷⁰.

4.2. Sytuacja gospodarczo-społeczna

Czarnogóra należy do państw rozwijających się o niewielkim potencjale gospodarczym. Niewątpliwie przyczyną takiego stanu rzeczy są mało konkurencyjne ośrodki przemysłowo-usługowe. Przez wieki Czarnogórcy żyli z pasterstwa, nie tworzyli zwar-

¹⁶⁸ *Montenegro 2009 Progress Report. Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010*, Commission Staff Working Document, Brussels 2009.

¹⁶⁹ Zob.: <http://www.mip.gov.me/en/index.php/Ministry/foreign-policy-priorities-of-montenegro.html>, 1 III 2012.

¹⁷⁰ *Montenegro Fact*, Government Guide Series, Podgorica, December 2010, s. 10.

tych ośrodków miejskich i ziemie przez nich zamieszkałe należały do jednych z najuboższych na Bałkanach. Aktualnie atutem Podgoricy, odgrywającym niebagatelną rolę, jest oferta turystyczna. Walory naturalne przyczyniają się do tego, że Czarnogóra uzyskuje spore profity właśnie z tytułu ruchu turystycznego. W 2009 r. do Czarnogóry przybyło ponad milion turystów i liczba ta z roku na rok wzrasta (w 2006 r. było to 797 tys., w 2007 r. – 984 tys., w 2008 r. – 1031 tys., w 2009 r. – 1044 tys.). Czarnogórskie wybrzeże i góry odwiedzają głównie Serbowie, Rosjanie, Bośniacy, Włosi i Francuzi, coraz więcej pojawia się również Polaków (w 2006 r. liczba ta oscylowała wokół 3 tys., a w 2009 r. było już ponad 15 tys. turystów znad Wisły)¹⁷¹.

Należy zaznaczyć, że wiele czarnogórskich przedsiębiorstw zostało przejętych przez zagraniczne koncerny, m.in. browar Nikšić przez belgijski Interbrew, koncern paliwowy Jugopetrol Kotor przez grecki Hellenic Petroleum, Montenegro Bank przez słoweński Nova Ljubljanska banka, Montenegro Telekom przez węgierski Matov. Znakomicie prosperująca i wytwarzająca 51% czarnogórskiego eksportu huta aluminium KAP (Kombinat Aluminijuma Podgorica) została sprzedana Rosjanom (En+ Group). Do czerwca 2009 r. sprywatyzowano ponad 85% firm będących własnością skarbu państwa.

Należy podkreślić potężne wahania wzrostu gospodarczego. Przykładowo w 2007 r. wyniósł on prawie 11%, ale już w 2009 r. osiągnął wynik ujemny: -5,3%¹⁷². W 2010 r. sytuacja uległa niewielkiej poprawie, jednakże był to kolejny rok na tzw. minusie: -2%. W ten sposób kryzys ekonomiczny, który dotknął wiele państw świata, nie ominął Podgoricy. Jak można wywnioskować, produkt krajowy brutto (PKB) Czarnogóry nie należy do wysokich i w 2010 r. wyniósł niecałe 3,9 mld dolarów, co w przeliczeniu na osobę daje wynik ok. 9900 dolarów (dla porównania PKB per capita sąsiadującej Chorwacji wynosi 17 500, Serbii – 11 000, Albanii – 7400, BiH – 6600 oraz Kosowa – 2500 dolarów)¹⁷³.

Wymiana handlowa przedstawia się niekorzystnie, zwłaszcza iż Czarnogóra jest państwem importującym, niemającym konkurencyjnej oferty handlowej. Od lat bilans handlowy jest ujemny i właściwie nie ma szans na to, by obraz ten uległ zmianie (w 2006 r. było to -1 mld, w 2007 r. już -1,6 mld, w 2008 r. -2,1 mld euro). W 2009 r. Podgorica sprowadziła dobra o łącznej wartości ponad 1,6 mld euro, natomiast eksport wyniósł zaledwie 277 mln euro (bilans handlowy zamknął się w ok. -1,4 mld, czyli o 700 mln euro mniej niż w roku poprzednim)¹⁷⁴. Importowane jest właściwie wszystko: artykuły spożywcze, przemysłowe i chemiczne, technologie, maszyny i samochody, paliwa. Produkty są sprowadzane głównie z Serbii (27% całego importu) oraz Niemiec (ok. 7%), Włoch (6,5%), Grecji (6%), Bośni i Hercegowiny (5,5%), Chin (5,5%) i Chorwacji (5%)¹⁷⁵. Podgorica sprzedaje przede wszystkim

¹⁷¹ *Tamże*, s. 152.

¹⁷² *Tamże*, s. 13.

¹⁷³ Dane za: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook>, 1 III 2012.

¹⁷⁴ Dane za: *Statistički godišnjak Crna Gora 2010*, s. 137.

¹⁷⁵ *Tamże*, s. 138.

aluminium, nieliczne produkty rolne i przemysłowe, w głównej mierze do Serbii (27% całego eksportu), Grecji (17%), Włoch (12%), Słowenii (9%), BiH (6,5%), Węgier (4%), Chorwacji (3%)¹⁷⁶. W ten sposób głównym partnerem handlowym Czarnogóry pozostaje nadal Belgrad.

Niepokojącym wskaźnikiem jest stopa bezrobocia, która od wielu lat pozostaje na wysokim poziomie. W 2011 r. ok. 24,5% ludzi zdolnych do pracy pozostawało bez zatrudnienia. Jednakże bezrobocie było zależne od regionu, i tak na wybrzeżu oscylowało wokół 10%, w północnej części państwa sięgało prawie 30%, a w niektórych opsztyinach nawet 60%¹⁷⁷. Przyczyną tak dużej rozbieżności jest zróżnicowany rozwój gospodarczy poszczególnych obszarów państwa (większe zapotrzebowanie na usługi na czarnogórskim wybrzeżu niż w innych regionach).

Największe projekty inwestycyjne czarnogórskiego państwa obejmują rozwój infrastruktury twardej oraz sektora turystycznego. Kluczowe dla Podgoricy jest wybudowanie autostrady z Baru do Boljare łączącej wybrzeże ze stolicą i granicą czarnogórsko-serbską (będzie to odcinek autostrady Belgrad–Bar). Projekt przewiduje wybudowanie około 170-kilometrowej trasy przebiegającej przez tereny górskie, z tego względu koszty inwestycji mogą sięgnąć aż 2 mld euro (kosztowna budowa 50 tuneli oraz 95 mostów i wiaduktów)¹⁷⁸. W planach jest również budowa przebiegającej przez terytorium czarnogórskie (ok. 120 km) autostrady łączącej Chorwację z Albanią, w ramach autostrady adriatycko-jońskiej (z Triestu we Włoszech do Kalamaty w Grecji). W zakresie turystyki celem Czarnogóry jest zagospodarowanie tzw. Wielkiej Plaży (Velika Plaža) zlokalizowanej w południowej części państwa między miastem Ulcinj a rezerwatem Ada Bojana. Kolejnym przedsięwzięciem będzie oddanie w całości do użytku tzw. Porto Montenegro, czyli nowoczesnej przystani morskiej spełniającej funkcje typowo rekreacyjne, oferującej bazę hotelową, restauracje, sklepy itp.¹⁷⁹

Czarnogóra pod względem narodowościowym stanowi ciekawy przykład państwa multietnicznego. Sytuacja nie jest tak skomplikowana, jak w sąsiedniej Bośni i Hercegowinie, ale również wzbudza pewne wątpliwości. W tym względzie należy wziąć pod uwagę ostatnie spisy narodowościowe, tj. jugosłowiański z 1991 r. oraz czarnogórski z 2003 r. Otóż dwadzieścia lat temu na 615 tys. mieszkańców narodowość czarnogórską deklarowało ok. 381 tys. (ok. 62% ogółu ludności). Największymi mniejszościami narodowymi byli: Bośniacy – 90 tys. (14,5%), Serbowie – 57 tys. (ok. 9%) oraz Albańczycy ok. 41 tys. (7%). Dekadę później powyższa struktura uległa diametralnej zmianie. Według spisu z 2003 r. na 672 tys. mieszkańców Montenegro Czarnogórcy stanowili już tylko 273 tys. (ok. 40,5%), Serbowie – prawie 202 tys. (30%)!, Bośniacy – ok. 92 tys. (14%), a Albańczycy – 48 tys. (7%). W ten sposób liczba Czarnogórców obniżyła się o ponad 100 tys., natomiast Serbów wzrosła

¹⁷⁶ *Tamże*, s. 139.

¹⁷⁷ Dane za: *Stanovništvo prema aktivnosti u Crnoj Gori. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine*, Podgorica 2012, s. 4-5.

¹⁷⁸ *Detaljni Prostorni Plan Autoputa: Bar-Boljare*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica 2008.

¹⁷⁹ *Montenegro Fact*, s. 14.

o ponad 140 tys.¹⁸⁰ Badania dowiodły, że kilkadziesiąt tysięcy obywateli Czarnogóry zmieniło opcję narodowością z czarnogórskiej na serbską. Uważa się, że taki stan rzeczy zrodziła skomplikowana sytuacja polityczna Jugosławii oraz tendencje niepodległościowe czarnogórskiej elity politycznej. Obecnie proporcje narodowościowe nie uległy większym zmianom, przez co Czarnogórę zamieszkują w większości mniejszości narodowe (Serbowie, Bośniacy, Albańczycy i inne) stanowiące prawie 60% ogólnej liczby mieszkańców. Równie ciekawie przedstawia się sytuacja pod względem wyznania. Otóż 70-75% obywateli Czarnogóry identyfikuje się z prawosławiem (Czarnogórcy, Serbowie), natomiast ok. 20% populacji stanowi społeczność muzułmańska (Bośniacy, Albańczycy).

Ponieważ Montenegro według spisu z 2011 r. liczy nieco ponad 625 tys. mieszkańców, ośrodki miejskie są niewielkie. Stolicę państwa, Podgoricę, zamieszkuje zaledwie ok. 156 tys., Nikšić, drugie pod względem wielkości miasto po Podgoricy, już tylko 57 tys. Kolejne miejscowości są niewielkie, w granicach 10-30 tys. ludności (Bar, Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetynia, Herceg Novi, Pljevlja, Tivat, Ulcinj)¹⁸¹. Z pewnością nieduże aglomeracje nie sprzyjają rozwojowi biznesu czy też pozyskiwaniu kapitału i inwestycji zagranicznych. Dużym problemem są również wyludnione wsie, mające od kilku do kilkudziesięciu mieszkańców¹⁸².

PODSUMOWANIE

Czarnogóra, choć zręby państwowości wykształciła już w XI w., dopiero u progu XXI w. stworzyła w pełni niepodległy byt polityczny. Na przestrzeni kilkuset lat Czarnogórcy ściśle związani byli z Serbami, z którymi współtworzyli różne państwa, czy to średniowieczne Królestwo Serbii, czy Jugosławię. Jako ostatni naród słowiański Bałkanów Zachodnich oparli się potęgze Osmanów. Czarnogóra również jako ostatnia spośród jugosłowiańskich republik wykreowała swoją niezależność od Belgradu.

Niewątpliwie pod względem politycznym niepodległość przyniosła Czarnogórcom więcej korzyści niż strat. Podgorica w swoich decyzjach politycznych uniezależniła się od Belgradu, dzięki czemu może swobodnie decydować o priorytetach polityki wewnętrznej i zagranicznej. W tej materii z pewnością największym sukcesem Czarnogóry było uzyskanie statusu kandydata do UE. Czarnogórcy, wychodząc z federacji jugosłowiańskiej oraz spod serbskiej kurateli, uwolnili się od odpowiedzialności za zbrodnie bośniackiej wojny oraz od problemu Kosowa. Dzięki temu Czarnogóra nie jest postrzegana na arenie międzynarodowej jako państwo problematyczne, jak jest to w przypadku Serbii czy Bośni i Hercegowiny. Doszukując się negatywnych skut-

¹⁸⁰ Dane za: P. Eberhardt, *Przemiany demograficzno-etniczne...*, s. 122-127.

¹⁸¹ Dane za: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori*, Podgorica, maj 2011. godine, s. 9-11.

¹⁸² Miejscowości z populacją od 1 do 100 mieszkańców w roku 2011 było ponad 650 z ok. 1200 wszystkich miast i wsi. W 10 z 21 opsztin stanowią większość, np. w opsztinie Šavnik 23 z 27 miejscowości, w Plužine – 34 z 38, w Cetinje – 60 z 65, w Pljevlja – 110 z 148. Jedyną opsztiną, w której nie ma miejscowości poniżej 100 mieszkańców, jest Rožanje. Dane za: *tamże*, s. 12-55.

ków czarnogórskiej suwerenności, można jedynie wspomnieć o utracie ewentualnej „regionalnej ochrony”, jaką otaczali Serbowie swoich czarnogórskich sojuszników. Poza tym Czarnogóra, stanowiąc niewielki pod względem powierzchni i populacji byt polityczny, jest narażona na wpływy silniejszych sąsiadów oraz innych państw europejskich. W tym względzie często wspomina się o kwestii albańskiej i możliwości cesji ziem zajętych przez tę nację (np. 72% ogółu mieszkańców gminy Ulcinj stanowią Albańczycy). Oczywiście powyższe zagrożenie jest jak na razie czysto hipotetyczne.

Pod względem gospodarczym sytuacja nie przedstawia się tak pozytywnie, jak pod względem politycznym. Czarnogóra jest nadal uzależniona gospodarczo od Serbii. Belgrad pozostaje największym partnerem handlowym Podgoricy. Poza tym nadadriackie państwo rokrocznie notuje ujemny bilans handlowy. Oczywiście do korzyści należy zaliczyć suwerenność budżetową, dzięki czemu Podgorica nie jest zobligowana do transferu profitów do Belgradu (jak miało to miejsce w ramach Jugosławii). W ten sposób zgromadzony kapitał może swobodnie wykorzystywać na własne przedsięwzięcia. Szansą na rozwój państwa jest turystyka i szerszej zakres usługi, już teraz czarnogórskie wybrzeże stanowi konkurencję dla Chorwacji, Grecji czy Bułgarii.

Spore kontrowersje budzi kwestia narodowościowa Czarnogóry. Wielu etnologów zastanawia się nad rzeczywistym istnieniem narodu czarnogórskiego. Znamka Bałkanów, wybitny historyk i sławista Henryk Batowski stwierdził, że Czarnogórcy to właściwie Serbowie. Według polskiego naukowca nie ma osobnej narodowości etnicznej czarnogórskiej, jest najwyżej narodowość polityczna¹⁸³. Spis narodowościowy z 2003 r. ukazał skalę tego problemu.

Reasumując, należy stwierdzić, że nic nie stoi na przeszkodzie temu, by Czarnogóra stała się stabilnym, dobrze prosperującym państwem. Perspektywa członkostwa w Unii Europejskiej jest już właściwie przesądzona i w przeciągu kilku lat to bałkańskie państwo powinno stać się członkiem rodziny europejskiej. Faktem jest, że więzi polityczne pomiędzy Podgoricą a Belgradem uległy osłabieniu i niegdyś asymetryczne relacje przerodziły się w dialog dwóch suwerennych państw. Należy jednak zaznaczyć, że owe więzi nadal są mocne w sferze społeczno-gospodarczej z korzyścią dla Belgradu.

¹⁸³ R. Bilski, *Nie strzelajcie...*, s. 127.

Mgr Wiktor HEBDA, absolwent politologii i prawa karnego na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 2011 r. doktorant na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ oraz uczestnik Akademii Młodych Dyplomatów w Europejskiej Akademii Dyplomacji w Warszawie. W 2011 r. opublikował artykuł *Wyznaczniki polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Republiki Serbii w latach 2000-2010* (w: *Przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. 20 lat doświadczeń*, red. A. Koseski, J. Wojnicki). Autor komentarzy i artykułów naukowych dla Portalu Spraw Zagranicznych i Bałkanistyki.org. Od 2010 r. redaktor w dziale Europa Portalu Spraw Zagranicznych. Przedmiotem jego badań i zainteresowań są państwa byłej Jugosławii, w szczególności Serbia, Chorwacja, Czarnogóra oraz Bośnia i Hercegowina.